MARXISTA ISMERETEK
KISKÖNYVTÁRA
127

L. A. LEONTYEV

LENIN „AZ IMPERIALIZMUS MINT A KAPITALIZMUS LEGFELSŐBB FOKA" C. MŰVÉRŐL

A MARXIZMUS-LENINIZMUS KLASSZIKUSAIRÓL

SZIKRA

SZIKRA

EZ A KÖNYV

A SZIKRA KÖNYVKIADÓ

FELAJÁNLÁSA

A MAGYAR BÉKEKONGRESSZUS

TISZTELETÉRE

1950 NOVEMBER 4—5

★

L. A. LEONTYEV

LENIN „AZ IMPERIALIZMUS, MINT A KAPITALIZMUS LEGFELSŐBB FOKA" C. MŰVÉRŐL

SZIKRA

BUDAPEST 1950

Az orosz eredeti címe:

О РАБОТЕ В. И. ЛЕНИНА
„ИМПЕРИАЛИЗМ, КАК ВЫСШАЯ
СТАДИЯ КАПИТАЛИЗМА"

Második, bővített kiadás

„Pravda" kiadó. Moszkva 1950

Fordította ZALAI EDVIN
Szerkesztette FEDOR JÁNOS

Felelős kiadó a Szikra Könyvkiadó vezérigazgatója

MARX „TŐKÉJÉNEK" ZSENIÁLIS FOLYTATÁSA

Lenin „Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsöbb foka" c. müvét az első világháború idején alkotta meg. E zseniális munka megírásának ideje 1916 első felére esik, amikor is Lenin emigrációban élt Svájcban. A kéziratot Lenin már akkor eljuttatta Petrográdba kiadás céljából, de a könyv csak a cárizmus megdöntése és Lenin hazatérése után látott napvilágot. A munka Petrográdban írt előszava 1917 április 26-án kelt.

Lenin olyan körülmények között alkotta meg az imperializmusról szóló munkáját, amikor Európában tombolt az imperialista háború, amikor Oroszország egyre inkább megérett a cárizmus és az imperializmus összetörésére, amikor a bolsevik párt a kapitalizmus erödjének megrohamozására készítette elö Hazánk munkásosztályát.

Lenin „Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsöbb foka" c. könyvének elöszavában hangsúlyozta, mennyire szükséges a „tájékozódás abban az alapvető gazdasági kérdésben, amelynek tanulmányozása nélkül semmit sem lehet megérteni a

most folyó háború és a mai politika értékelésében, nevezetesen az imperializmus gazdasági lényegének kérdésében".*

Abban az időben, amikor Lenin hozzáfogott kutatásához, ez a feladat már teljesen megérett. Az 1914—1918-as világháború szemléltetően mutatta, hogy milyen hatalmas veszélyt rejt magában az imperializmus az emberiség szempontjából. A történelem választ elé állította az emberiséget: vagy elpusztul a véres és pusztító hódítóháborúk örvényében, vagy lerázza magáról a rablóimperializmus jármát és elindul a szocializmus felé vezető úton.

Az imperializmus nyílt lakájainak és gerinctelen kispolgári kritikusainak egyáltalán nem érdekük, hogy tudományosan elemezzék a polgári társadalom mai fejlődési szakaszát.

Az első világháború előtti II. Internacionále teoretikusai ténylegesen lemondtak a polgári társadalom új fejlődési szakaszának tanulmányozásáról. A marxizmus nyílt ellenségei — a revizionisták — a kapitalizmus védelmezőinek koholmányait szajkózták, amelyek szerint az osztályellentétek enyhülnek, az osztályérdekek közösek stb. Más opportunisták, akik az „ortodoxia" álarcában léptek fel és féltek bármi újat is belevinni a marxizmusba, belegabalyodtak az imperializmus egyes jelenségeibe és sehogyan sem voltak képesek felfogni a kapitalizmus új fejlődési szakaszát mint egészet, sehogyan

---

* *Lenin.* Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka. (A marxizmus-leninizmus kis könyvtára 26—27. sz.) Szikra 1949. 6. old. (A következőkben a szövegben, zárójelben megadott oldalszámok erre a kiadásra vonatkoznak. — *Ford.*)

sem tudták meghatározni annak történelmi helyét. A burzsoázia érdekében ezek is meg amazok is mindenképpen leplezték az imperializmus igazi lényegét, teljesen hamis színben tüntették fel az imperializmust, megmételyezni igyekeztek a munkásosztályt, hogy ne higgyen saját erejében, s a munkásmozgalmat legádázabb ellenségével — a támadószellemü imperialista burzsoáziával — való megalkuvás végzetes útjára taszították.

A II. Internacionále csödje 1914-ben feltárta annak szörnyü árulását.

A kapitalizmus monopolista szakaszának marxista tanulmányozásában rejlő feladatot csak Lenin, a bolsevik párt megalapítója és vezére oldhatta meg. Lenin tudományosan általánosította a félévszázados történelmi fejlődés temérdek új tapasztalatát és ezzel magasabb fokra emelte az egész marxizmust, különösen pedig gazdaságtanát. Alkotó módon oldotta meg azokat a kérdéseket, amelyeket a történelmi fejlődés új szakasza a munkásosztály és halhatatlan elmélete, a tudományos szocializmus elé tüzött, s ilyenformán nagyszerü felfedezésekkel gazdagította a marxizmus tudományát.

Lenin két évtized folyamán felhalmozott óriási tudáskészlettel, számtalan megfigyeléssel és az új kapitalizmusra vonatkozó temérdek elgondolással fogott hozzá az imperializmus beható tanulmányozásához. Ennek ellenére, amikor az imperializmus marxista elemzésének feladatát tüzte maga elé, hónapokon át bújta a könyveket meg a füzeteket.

Lenin az imperializmus tanulmányozásához szükséges anyagot a háború kitörésétől kezdve egé-

szen az 1917-es februári forradalomig gyüjtötte és rendszerezte. Ez az anyag a „Füzetek az imperializmusról" c. gyüjteményben található meg. Ez a húsz, összesen több mint 40 nyomtatott ív terjedelmü füzet 148 könyvre és 232 cikkre vonatkozó jegyzeteket, számos tervvázlatot, rengeteg megjegyzést, bibliográfiai jegyzetet, különféle kutatási anyagot stb. tartalmaz. Azok között a könyvek között, amelyeket Lenin feldolgozott, megvan az imperializmussal és egyes fontosabb kérdéseivel foglalkozó minden alapvetö tanulmány, emellett egész tömeg ujságcikket, kézikönyvet és statisztikai kiadványt dolgozott fel.

Lenin alaposan átvette a legfontosabb politikai és gazdasági kérdésekkel foglalkozó vaskos tanulmányokat és a tudományos folyóiratokban megjelent terjedelmes cikkeket, ugyanakkor azonban a sokatmondó kis ujságcikkek sem kerülték el figyelmét. A folyóiratokban és a napisajtóban megjelenö könyvismertetések, a könyvekben közölt bibliográfiai útmutatások sokszor arra ösztönözték, hogy közelebbröl ismerje meg egyik-másik munkát.

Az átolvasott könyvekből és egyéb anyagból Lenin rengeteg ténybeli adatot merített, de ugyanakkor kíméletlenül leleplezte az eröltetett elméletek badarságát, a polgári tudósok szemérmetlen „elvi" állásfoglalását és az egyes eseményekkel meg tényekkel kapcsolatos megítéléseiket. Lenin sokra tartotta a jól összeválogatott tényanyagot, de ugyanakkor leleplezte annak az eljárásnak kapitalizmusvédelmezö jellegét, amellyel a polgári tudomány kimagasló képviselöi ezeket a tényeket megvilágítják.

Munkájához Lenin alaposan tanulmányozta mindazt, ami erre a témára vonatkozólag a svájci városok könyvtáraiban található volt. Noha Lenin óriási mennyiségű forrásmunkát használt fel, könyve elöszavában szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy a svájci körülmények között „bizonyos hiányt szenvedett francia és angol irodalmi anyagban és igen nagy hiányt orosz irodalmi anyagban" (5. old.).

„Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka" c. munkájának francia és német kiadásához írt elöszavában Lenin megállapította, hogy , a könyv alapfeladata változatlanul az, ami volt: a burzsoá statisztika vitán felül álló összegezett adatainak és az egész világ burzsoá tudósainak beismerései alapján megmutatni, milyen volt a kapitalista világgazdaság *összefoglaló képe* nemzetközi viszonylatait tekintve a huszadik század elején, az első imperialista világháború előestéjén" (7. old.).

Ez a célkitűzés határozta meg az anyag összeválogatását, feldolgozását és felhasználását.

Lenin a polgári irodalom útvesztőiben fáradhatatlanul és állhatatosan kutatta azokat az adatokat, amelyek a kapitalizmus monopolista szakaszát jellemzik. Rendkívül bőségés anyagot gyüjtött egybe, hogy minden oldalról megvilágíthassa az imperialista korszak gazdaságát és politikáját.

Lenin 1914-ben, Bernbe érkezése után, kezdte meg a kapitalizmus új fejlődési szakaszának marxista elemzéséhez szükséges anyag alapos tanulmányozását.

Tudjuk, hogy a bolsevikok, élükön Leninnel és

Sztálinnal, már a háború legelső pillanatában is szabatosan, marxista módon jellemezték ezt a háborút és meghatározták a munkásosztály viszonyát a háborúhoz.

Emlékeztetünk Leninnek néhány 1914—1915-ből származó művére.

Már 1914 október 14-én előadást tart, amelynek tárgya „A proletariátus és a háború" s amely a következő elvi tételeket tartalmazza:

„*A jelenlegi háború — imperialista háború*, és ez fő jellegzetessége..."

„... Az imperializmus — a kapitalizmus olyan állapota, amikor az mindent elért, amit elérhetett és hanyatlásnak indul:..."

„... Az imperializmus az, ami teljesen sajátos bélyeget nyom a mostani háborúra, ami minden előző háborútól megkülönbözteti".*

1914 novemberében „A szocialista Internacionále helyzete és feladatai" címmel megjelent programcikkében Lenin ezt írta:

„Ez a háború imperialista háború, vagyis a legfejlettebb kapitalizmus korszakának, a kapitalizmus *befejező* korszakának háborúja".**

„Május elseje és a háború" c. előadásának vázlatában, amelyet 1915 április utolsó napjaiban írt, Lenin külön pontba foglalja:

„A régi és az új imperializmus — *Róma és Anglia versus Németország*".

---

* Lenin. Beszámoló „A proletariátus és a háború"-ról. Lásd *Lenin* Művei. 3. kiad. XVIII. kot. 50—51. old. (oroszul).

** Lenin. A szocialista Internacionále helyzete és feladatai. Lásd *Lenin* Művei. 4. kiad. 21. kot. 22. old. (oroszul).

A vázlat egyik pontja így hangzik:

„A szocializmus objektív feltételeinek érettsége".*

1915 nyarán, a Zimmerwaldi Konferencia előtt írt „Szocializmus és a háború" c. ismert munkájában Lenin a háború imperialista jellegének leleplezése mellett már részletesen jellemzi az imperializmust, mint a kapitalizmus legfelsőbb fejlődési fokát, amelyet csak a XX. században ért el.

Ebben a művében hangsúlyozza a tőkés koncentráció előrehaladását, amely egész termelési ágaknak a szindikátusok és trösztök, a milliárdokkal rendelkező tőkés szövetségek részéről történő megkaparintására, csaknem az egész földkerekségnek a tőke e mindenható urai közötti felosztására vezetett.

„A kapitalizmus haladó kapitalizmusból reakciós kapitalizmussá vált, annyira kifejlesztette a termelőeröket, hogy az emberiségnek vagy át kell majd térnie a szocializmusra, vagy pedig szükségképpen éveken, sőt évtizedeken keresztül a «nagy»-hatalmak fegyveres harcát kell átélnie, amelyet azért vívnak egymással, hogy gyarmatok, monopóliumok, előjogok és mindennemű nemzeti elnyomás révén fenntartsák a kapitalizmust".**

Ugyanebben a brosúrában Lenin egy táblázatot közöl arról, hogyan osztották fel egymás között a nagyhatalmak a világot, s ezt a táblázatot később

---

* Lenin. Május elseje és a háború. Lásd *Lenin* Művei. 3. kiad. XXX. köt. 225. old. (oroszul).

** Lenin. Szocializmus és a háború. Lásd *Lenin* Művei. 4. kiad. 21. köt. 273. old. (oroszul).

némi változtatásokkal „Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka“ c. munkájában is idézi.

„Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka“ c. munkájának előszavában, amelyet már a cárizmus bukása után írt, Lenin felhívja az olvasó figyelmét arra a körülményre, hogy a brosúrát a cári cenzúra figyelembevételével írta meg.

„Ezért kénytelen voltam nemcsak kizárólag elméleti — különösen gazdaságtani — elemzésre szorítkozni — írja —, hanem a szükséges, nem nagyszámú, politikára vonatkozó megjegyzést is a legnagyobb óvatossággal, célzások formájában kellett megfogalmaznom, azon az aesopusi — átkozott aesopusi — nyelven, amelyre a cárizmus minden forradalmárt rákényszerített, aki «legális» mű megírása céljából vette kezébe a tollat“ (5. old.).

Ezután a következőket mondja:

„Arról, hogy az imperializmus a szocialista forradalom előestéje, arról, hogy a szociálsovinizmus (szocializmus szavakban, sovinizmus tettekben) a szocializmus teljes elárulása, a burzsoázia oldalára való teljes átpártolás, hogy a munkásmozgalomnak ez a kettészakadása az imperializmus teremtette objektív viszonyokkal függ össze stb. — minderről «rabszolga» nyelven kellett beszélnem, s kénytelen vagyok az olvasót, akit ez a kérdés érdekel, az 1914—1917-es években külföldön írott cikkeim hamarosan megjelenő új kiadására utalni“ (5—6. old.).

Leninnek az első világháború idejéből származó munkái, amelyek a külföldi pártsajtóban je-

lentek meg, lényegesen kiegészítették „Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka“ c. könyvet. Az olyan munkák mint a „Szocializmus és a háború“, „Az imperializmus és a szakadás a szocializmus táborában“, az „imperialista ökonomizmusról“, és a nemzetek önrendelkezési jogáról szóló cikkek, „Az Európai Egyesült Államok jelszaváról“ és „A proletárforradalom katonai programja“ c. cikkek elválaszthatatlan részei az imperializmussal foglalkozó lenini tanulmánynak.

„Az Európai Egyesült Államok jelszaváról“ és „A proletárforradalom katonai programja“ c. cikkekben Lenin megfogalmazza azt a zseniális következtetést, amely szerint a szocializmus felépítése *egy* országban lehetséges, ezzel szemben lehetetlen annak győzelme több országban egyidejüleg; ez a következtetés betetőzi Leninnek az imperializmusról szóló elméletét.

Lenin az imperializmus elemzése során gránitszilárd alapra, a kapitalizmusnak arra az elemzésére támaszkodott, amelyet Marx végzett el „Tőké“-jében. Lenin munkája az imperializmusról Marx fő müvének közvetlen folytatása. Ebben a munkában ki van fejtve, hogy a monopolista szakasz, egyfelől, a tőkés társadalom fejlődésének elkerülhetetlen következménye, hogy a kapitalizmus alaptörvényeinek érvényesülése hozta létre. Másfelől, ennek a fejlődési szakasznak számos rendkívül lényeges sajátossága van, amelyek megkülönböztetik a polgári társadalom életének előző fejlődési szakaszaitól.

Hogy megértsük azokat a folyamatokat, ame-

lyek a modern kapitalizmus mélyében végbemennek, már teljesen elégtelen azoknak a törvényeknek ismerete, amelyeket Marx a „Tőkében" feltárt. Ehhez feltétlenül ismerni kell azokat a törvényeket is, amelyeket Lenin és Sztálin tárt fel a monopolkapitalizmus tanulmányozásának, a kapitalizmus általános válságával foglalkozó elemzésnek szentelt munkáiban.

Lenin rámutatott, hogy „sem Marx, sem Engels nem érte meg a világkapitalizmus imperialista korszakát, amely csak az 1898—1900-as években kezdődött el".*

Marx tíz évvel az 1873-as válság után halt meg, amely a monopóliumelőtti kapitalizmustól a monopolkapitalizmus felé vezető fejlődés fordulópontja volt.

„A XIX. század utolsó harmada átmenet volt az új, az imperialista korszakba".** Az az időszak, amelyben a régi kapitalizmust véglegesen felváltotta az új, Európában a XX. század elejére tehető.

Engels élete utolsó éveiben ismételten és behatóan foglalkozott a közelgő háborúval, amelynek veszélye egyre nyilvánvalóbban fenyegette Európát. De Engels nem tudta feltárni ennek a háborúnak imperialista jellegét. Engels élete utolsó éveiből származó számos levelében, különösen pedig „Az orosz cárizmus külpolitikája" c. cikkében, továbbra is a cári Oroszországot tekintette a háborús veszély

---

* Lenin Az imperializmus és a szakadás a szocializmus táborában. Lásd *Lenin.* Marx, Engels, marxizmus Szikra 1949. 293. old.

** *Lenin* Marx, Engels, marxizmus. 297. old.

fő tűzfészkének. Engels úgy értékelte Oroszország szerepét, ahogy az a monopóliumelőtti kapitalizmus előző korszakának körülményei között kialakult, s szem elől tévesztette a nemzetközi viszonyoknak azokat az új jelenségeit, amelyek a kapitalizmus új, monopolista fejlődési szakaszának eredményei voltak.

Sztálin elvtárs, Engels „Az orosz cárizmus külpolitikája" c. cikkét fejtegetve kimutatta, hogy Európa helyzetének ama jellemzésében, amelyet ebben a cikkben találunk, Engels „... szem elől tévesztett egy fontos, később döntő szerepet betöltő mozzanatot, mégpedig a gyarmatokért, az árupiacokért, a nyersanyagforrásokért folyó *imperialista* harcot, amelynek már akkor is igen komoly jelentősége volt, szem elől tévesztette Angliának azt a szerepét, amelyet mint a közelgő világháború tényezője betöltött, nem vette észre a Németország és Anglia között fennálló ellentmondásokat, azokat az ellentmondásokat, amelyeknek már abban az időben is komoly jelentőségük volt s amelyek később csaknem döntő szerepet vittek a világháború keletkezésében és fejlődésében".*

Lenin volt az első marxista, aki tudományos vizsgálat tárgyává tette a kapitalizmus monopolista szakaszát és felfedte történelmi helyét.

„Lenin érdeme, következésképpen az új Leninnél itt az, hogy a «Tőke» alaptételeire támaszkodva, az imperializmusnak, mint a kapitalizmus utolsó szakaszának megokolt marxista elemzését adta, s

* „Bolsevik" 1941. évf. 9. sz. 4. old. (oroszul).

felfedte az imperializmus fekélyeit és elkerülhetetlen pusztulásának feltételeit."*

Marx lefektette az egész emberi történelem valóban tudományos magyarázatának alapjait, s feltárta a kapitalizmus keletkezésének, fejlődésének és pusztulásának törvényeit. Lenin volt az első, aki biztos, tudományos mederbe terelte az imperializmus tanulmányozását. Kimerítő magyarázatot adott az imperializmusról és kimutatta, hogy az imperializmus a történelemben elfoglalt helyét tekintve — a kapitalizmus legfelsőbb és utolsó fejlődési szakasza.

Mint ahogy Marx volt az első, aki történelmi szempontból látott hozzá a tőkés rend tanulmányozásához, Lenin is elsőként látott hozzá a kapitalizmus imperialista szakaszának tanulmányozásához. Marx történelmi állásfoglalásával porrá zúzta a kapitalizmus védelmezőinek valamennyi fondorlatát; Lenin viszont történelmi állásfoglalásával lerombolta a kapitalizmus védelmezőinek erőlködéseit a kapitalizmus imperialista fejlődési szakaszában.

Lenin az imperializmus tanulmányozása során óriási mértékben gazdagította a marxizmus módszerét — a materialista dialektika módszerét. A monopolkapitalizmus gazdasági jelenségeinek Lenin által végrehajtott tudományos elemzése feltárja a mai polgári társadalom gazdasági életében végbemenő folyamatok igazi tartalmát. Ezeknek a

---

* Sztálin Beszélgetés az első amerikai munkásdelegációval Lásd *Lenin.* Válogatott művek. 1. kót. Szikra 1948 42. old

jelenségeknek Lenin imperializmuselméletében található logikai kifejtése megfelel valóságos történelmi fejlődésüknek és hatalmas konkrét történelmi anyagot elevenít meg.

Azokkal a szavakkal élve, amelyekkel Lenin Marx módszerét jellemezte, azt mondhatjuk, hogy Lenin az imperializmus tanulmányozását munkájában „történelmi alapra" fektette, mégpedig „nem csak abban az értelemben, hogy megmagyarázza a multat, hanem a jövő merész előrelátása és a megvalósítására irányuló merész gyakorlati tevékenység értelmében is".*

Lenin „Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka" c. munkáját igazi történelmi szempontok hatják át, amelyek magukban foglalják az elmélet és a gyakorlat szoros kapcsolatát.

A hatalmas történelmi anyag tudományos általánosítása arra a következtetésre juttatta Lenint, hogy a polgári társadalom a Marx „Tőkéjének" megjelenésétől eltelt fél évszázad folyamán új fejlődési szakaszba lépett. Régebben a marxisták úgy vélték, hogy a szabadversenyen alapuló kapitalizmus és a szocialista rendszer között nem lesz semmiféle közbeeső szakasz. A történelem valóságos menete nem igazolta ezt a feltevést, és Lenin volt az első, aki ezt feltárta.

Fejlődése során a kapitalizmus új, legfelsőbb, monopóliumos szakaszába, az imperialista szakaszba lépett. Lenin leleplezte a polgári és szociál-

* Lenin. Marx Károly. Lásd *Lenin.* Marx Károly és Engels Frigyes. (A marxizmus-leninizmus kis konyvtára 1. sz.) Szikra 1948. 39. old.

reformista teoretikusok állításainak helytelenségét és kimutatta, hogy az imperializmus nemcsak a kapitalista nagyhatalmak kulpolitikájának jellemző sajátossága; valójában maga a modern hatalmak kulpolitikájának ez az irányzata azoknak a lényeges változásoknak az eredménye, amelyek a polgári társadalom gazdasági alapjában végbementek. Éppen ezek a monopóliumok uralmában rejlő változások szolgálnak a hatalmak közötti rendkívül éles harc alapjául, amely elkerulhetetlenül soha azelőtt nem látott méretü fegyveres összeutközésekre vezet. Ebből adódik az a következtetés, hogy az emberiséget csak egy úton lehet megmenteni attól, hogy a háborús katasztrófák tüzében elpusztuljon, mégpedig az imperializmus felszámolása, a tőkés bérrabszolgaság megszuntetése útján.

„Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka" c. munkában Lenin tudományosan bebizonyította, hogy az imperializmus a kapitalizmus legfelsőbb és utolsó fejlődési foka, hanyatlásának és bukásának korszaka. Már az imperializmusra való áttérést is az jellemezte, hogy a kapitalizmus hanyatlásnak indult. Lenin bebizonyította, hogy az imperializmus a proletariátus szocialista forradalmának előestéje, hogy az első világháború és a Nagy Októberi Forradalom a Szovjetunióban annak a kornak eljövetelét jelezte, amelyben bekövetkezik a kapitalizmus általános válsága, a kapitalizmus pusztulása.

Lenin vizsgálat tárgyává tette könyvében a kapitalizmus monopólista szakaszának — az imperializmusnak — fő gazdasági ismertetőjeleit. Így

például elsőként mutatott rá arra, hogy nem elszigetelt, nem egymással semmiféle összefüggésben sem levő jelenségekről van szó, hanem olyan változások egységes láncolatáról, amelyek megbonthatatlan egészet alkotnak. Lenin feltárta „az imperializmus *alapvető* gazdasági sajátosságainak kapcsolatát és kölcsönös viszonyát" (15. old.). Ezzel elsőként tárta fel a kapitalizmus fejlődésében végbemenő változások igazi jellegét és lényegét.

Lenin könyvében elsőként elemezte tudományosan a monopolkapitalizmus sajátos gazdasági jelenségeit: a monopóliumokat, a finánctőkét, a tőkekivitelt stb. A materialista dialektika, a marxista módszer alkalmazásával felfedte, hogy ezeknek a jelenségeknek alapjául azok a változások szolgálnak, amelyek a termelés terén végbementek, mégpedig — a szabadverseny uralmáról a monopóliumok uralmára való áttérés. Ha a lehető legrövidebben kellene meghatározni a kapitalista társadalom új fejlődési szakaszát, mondta Lenin, monopolkapitalizmusnak lehetne minősíteni.

A monopóliumok uralma és elnyomása a gazdasági élet döntő területeire terjed ki. A monopóliumok hatalma a termelésben, a kereskedelemben és a hitelügy terén egyaránt megmutatkozik. A tőkés társadalom életében megnyilvánuló új jelenségek nem egyebek, mint a monopóliumok különféle megjelenési formái. A monopóliumok hatalmukba kerítik a nyersanyagpiacokat, az árupiacokat és a tőkebefektetési területeket. Igyekeznek teljesen kezük közé kaparintani a tudományos kádereket, a szakképzett munkaerőt, a közlekedési eszközöket

stb. Nincs a gazdasági életnek egyetlen olyan területe sem, ahová a monopóliumok keze el nem érne.

Marx kimutatta, hogy a tőkés árutermelésnek, amely az egyszerű árutermelés közvetlen folytatása, egyidejűleg számos lényeges vonása saját ellentétébe csap át. Lenin viszont azt mutatta ki, hogy a monopolkapitalizmus, amely a kapitalizmus alapsajátosságainak kifejlődése nyomán és közvetlen folytatásaként magából a kapitalizmusból nőtt ki, ugyanakkor a kapitalizmus olyan fejlettségi fokát testesíti meg, amelyen annak egyes alapvető sajátosságai saját ellentétükbe csapnak át. Éppen az egymásnak ellentmondó elveknek ez az egybekapcsolása, hangsúlyozta Lenin, jellemző az imperializmusra.

A monopolkapitalizmus felépítményeként emelkedik a régi kapitalizmus fölé, ugyanakkor azonban nem küszöböli ki a reá jellemző ellentmondásokat — a termelés anarchiáját, a piac spontán törvényeit és a válságokat —, hanem még bonyolultabbá teszi és még jobban elmélyíti ezeket az ellentmondásokat. A monopóliumok uralma ugyanis, amely a szabadverseny alapján és annak törvényszerűségei folytán keletkezett, ugyanakkor még jobban kiélezi és még pusztítóbbá teszi a versengést és a termelés anarchiáját.

Lenin kimutatta, hogy az imperializmusra való áttéréssel a polgári társadalom valamennyi ellentmondása a legnagyobb mértékben, a végsőkig kiéleződött, ugyanakkor pedig rendkívül éles új ellentétek keletkeztek. Kimutatta, hogy az imperializ-

mus rothadó, élősdi, haldokló kapitalizmus, hogy a kapitalizmus, monopolista szakaszában, már régen megérett a proletariátus szocialista forradalmára. Ilyenformán Lenin elmélete az imperializmusról — a tőke igájától való megszabadulásért folyó harc világos távlataival fegyverezte fel a proletariátust, felébresztette benne az erejébe vetett hitet.

Marx a polgári kapitalizmusvédelem és a kapitalizmus reakciós kispolgári bírálata ellen irányuló engesztelhetetlen harcban dolgozta ki elméletét, Lenin és Sztálin viszont mind az imperializmus nyilt védelmezői, mind pedig a munkásosztály jóbarátoknak álcázott ellenségei ellen irányuló elszánt és kíméletlen harcban dolgozta ki a monopolkapitalizmusról szóló elméletét. A lenini-sztálini imperializmuselmélet a II. Internacionále szociálárulói és Kautsky-féle teoretikusai ellen, a Trockij, Buharin, valamint a szocializmus és a munkásosztály egyéb ádáz ellenségei ellen vívott harcban alakult ki és erősödött.

Lenin „Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka" c. munkájában leleplezi azt az antimarxista imperializmuselméletet, amelyet Kautsky hirdetett. Lenin kimutatja, hogy Kautsky állításai nem állják meg helyüket, mivel Kautsky a gazdaságot elválasztja a politikától. Kautsky a burzsoázia érdekében szépítgette az imperializmust. Lenin által leleplezett elméleti tákolmányai mindmáig is alapul szolgálnak mindenféle marxistaellenes elméletekhez, amelyeket az imperializmus jobboldali szocialista cinkosai hirdetnek.

Az emberi társadalommal foglalkozó tudomány legnagyobb képviselőinek — Marxnak, Engelsnek, Leninnek és Sztálinnak — hatalmas tudományos munkásságát mélyenszántó pártszerüség hatja át. „Remélem, hogy tudományos győzelmet vívhatok ki pártunk számára" — írta Marx egyik munkatársának a „Kommunisták Szövetségé"-ből, amikor közölte vele „A politikai gazdaságtan bírálatához" c. gazdasági munkája első kiadásának közeli megjelenését. Lenin már egyik korai munkájában ragyogóan jellemezte a materialista történetszemlélet és a pártszerüség elválaszthatatlan kapcsolatát és hangsúlyozta, hogy „...a materializmus, mondhatni, magában foglalja a pártszerüséget, amikor arra kötelez, hogy az események minden értékelésénél határozottan és nyiltan egy bizonyos társadalmi csoport álláspontjára helyezkedjünk".* A materializmus, mondta Lenin, következetesebb, teljesebb, mélyebb az „objektivizmusnál".

Mélyrehatóan és következetesen tárta fel Lenin az emberi társadalomról szóló tudomány pártos jellegét. És saját tudományos felfedezéseivel megcáfolhatatlan bizonyítékát szolgáltatta a tudomány bolsevik pártosságában rejlő hatalmas erőnek. Az imperializmusról szóló lángelméjü tanulmánya a bolsevik párt örökreszóló tudományos győzelme volt.

A monopóliumelőtti kapitalizmus és a monopolkapitalizmus között fennálló alapvető különbségeket Sztálin elvtárs a következőképpen határozta meg:

---

* Lenin. A narodnyikság gazdasági tartalma. Lásd *Lenin* Művei. 4. kiad. 1. köt. 380—381. old. (oroszul).

„Mi a különbség a régi, monopóliumelőtti kapitalizmus és az új, monopolkapitalizmus között, ha ezt a különbséget néhány szóval akarjuk kifejezni?

Az, hogy a szabadverseny útján végbement fejlődést óriási tőkés szövetségek útján végbemenő fejlődés váltotta fel, hogy a régi, «kulturált», «haladó» tőkét finánctőke, «rothadó» tőke váltotta fel, hogy a tőke békés fejlődését és szabad területekre való kiterjedését ugrásszerű fejlődés váltotta fel, olyan fejlődés, amely a már felosztott világnak a tőkéscsoportok háborús összeütközések útján történő újrafelosztásán alapul, hogy ilyenformán a régi kapitalizmust, amely a maga egészében felfelé ívelő vonalban fejlődött, a halódó kapitalizmus váltotta fel, amely a maga egészében lefelé ívelő vonalban fejlődik".*

A korábbi, monopóliumelőtti kapitalizmus a mult század hatvanas-hetvenes éveiben érte el legmagasabb fejlődési fokát. Az 1870-es francia-porosz háború után a kapitalizmus hanyatlásnak indult. Az 1871-es Párizsi Kommün, a történelemnek ez az első kísérlete a proletárdiktatúra megteremtésére, félelmetes intőjel volt a burzsoázia számára, amely hatalmának pusztulását jelezte.

A XIX. század utolsó harmada folyamán történt meg az átmenet a régi, monopóliumelőtti kapitalizmusról az új, monopolista kapitalizmusra: az imperializmusra. Véglegesen századunk elején alakult ki az imperializmus. A két század határa tehát

* Sztálin. A Kommunista Internacionále Végrehajtó Bizottságának VII. kibővített plénuma. Zárszó. Lásd *Sztálin* Művei. 9. kot. 101—102. old. (oroszul).

Európában egyidejüleg határ a régi kapitalizmus és az imperializmus között.

Lenin a termelés koncentrációjának és a monopólium kialakulásának folyamatáról „Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka" c. munkájában a következőket írta:

„1. az 1860-as és 1870-es évek — a szabadverseny fejlődésének csúcspontja. A monopóliumok csak alig észrevehető csíraként vannak jelen. 2. Az 1873-as válság után a kartellek fejlődésének széles sávja következik, a kartellek azonban még csak kivételek. Még nem szilárdak. Még átmeneti jelenségek. 3. A XIX. század végének fellendülése és az 1900—1903-as évek válsága: a kartellek az egész gazdasági élet egyik alapjává lettek. A kapitalizmus imperializmussá változott" (23. old.).

Lenin az imperializmus elemzése során kimutatta, hogy a kapitalizmus monopolista szakaszának alapvető gazdasági ismertetőjelei a következők:

1. a termelés és a tőke koncentrációja, amely olyan magas fejlődési fokot ért el, hogy megteremtette a monopóliumot, s ez döntő szerepet tölt be a gazdasági életben; 2. a banktőke és az ipari tőke egybeolvadása és az, hogy ezen az alapon kialakul a finánccoligarchia „finánctőkéje"; 3. az árukivitellel szemben a tőkekivitel tesz szert különösen nagy jelentőségre; 4. nemzetközi tőkés monopolista szövetségek jönnek létre, amelyek felosztják egymás között a világot; 5. a világ területi felosztása a legnagyobb tőkés hatalmak között befejeződött.

AZ IMPERIALIZMUS FŐ GAZDASÁGI ISMERTETŐJELEI

1. A TERMELÉS KONCENTRÁCIÓJA ÉS A MONOPÓLIUMOK URALMA

Az imperialista korszak fő sajátossága a monopóliumok uralma. Az imperializmus nem egyéb, mint a kapitalizmus monopolista szakasza. A monopóliumok uralma kitörölhetetlenül rányomja bélyegét a polgári országok egész gazdasági és politikai életére.

A monopóliumokra való áttérést a termelés koncentrációja, a termelés koncentrációját viszont a szabadverseny készítette elő.

A monopóliumelőtti korszakban uralkodó szabadverseny a legnagyobb vállalatok győzelmére vezetett. A verseny során a tőke koncentrációjának és centralizációjának törvényei érvényesülnek. A tőke koncentrációja és centralizációja szorosan összefügg a termelés koncentrációjával, az egyre nagyobbodó vállalatok jelentőségének és szerepének növekedésével. A tőke koncentrációja a fejlődés egy bizonyos fokán elkerülhetetlenül létrehozza a monopóliumokat.

Az imperializmus elemzése során Lenin kimutatja, hogyan vezet a termelés koncentrációja — a fejlődés egy bizonyos, eléggé magas fokán — a monopóliumra. Összegezve a kapitalizmus félévszázados fejlődését, Lenin éppen a monopóliumok keletkezésében és fejlődésében találja meg a történelmi fejlődésnek azt a fő, alapvető láncszemét,

amely arra vezetett, hogy a felfelé ívelő kapitalizmus halódó, rothadó kapitalizmussá változott.

Lenin a szabadversenyről a monopóliumra való dialektikus átmenet marxi elemzését veszi kiindulási pontul. Ezt írja:

„Fél évszázaddal ezelőtt, amikor Marx a «Tőkét» írta, a szabadverseny a közgazdászok túlnyomó többsége előtt «természeti törvénynek» tűnt fel. A hivatalos tudomány megkísérelte agyonhallgatni Marx művét, aki a kapitalizmus elméleti és történelmi elemzésével bebizonyította, hogy a szabadverseny a termelés koncentrációját szüli, ez a koncentráció pedig fejlődése bizonyos fokán monopóliumra vezet. A monopólium ma már ténnyé lett. A közgazdászok egész könyvhegyeket írnak össze, leírják a monopólium egyes megnyilvánulásait és továbbra is kórusban kijelentik, hogy «a marxizmust megcáfolták»" (20—21. old.).

A termelés koncentrációja valamennyi főbb tőkés országban aránylag kevésszámú rendkívül nagy vállalat gyors növekedésére vezetett, s ezekhez képest a kisvállalatok millióinak elenyésző a szerepe. Erről tanúskodnak azok a hivatalos statisztikai adatok, amelyeket Lenin az imperializmusról szóló munkájában idéz.

Az *Amerikai Egyesült Államokban* az évente több mint egymillió dollár értékű árut termelő legnagyobb vállalatok száma 1909-ben több mint ¼ millió vállalat közül háromezer, vagyis 1,1% volt. Ezek a vállalatok a munkások 30,5%-át foglalkoztatták és az egész ipari termelés 43,8%-át szolgáltatták.

Lenin idézte ezeket a számokat és azt írta:

„Az országban található valamennyi vállalat össztermelésének majdnem a fele a vállalatok *egy századrészének* kezében van" (17. old.).

A fejlődés további menete ragyogóan igazolta Lenin következtetéseit. A következő két évtized alatt az ipari óriások még jobban megnövekedtek. 1939-ben ezeknek a vállalatoknak részesedése számukat tekintve 5,2%, a munkások számát tekintve 55%, a termelés szerint viszont 67,5% volt. Ilyképpen a legnagyobb vállalatok kezében az ország ipari termelésének már nem a fele, hanem kétharmadrésze összpontosult.

A második világháború, akárcsak az 1914—1918-as háború, még inkább meggyorsította a termelés koncentrációjának folyamatát. Igen sok kisvállalat munkaerő-, nyersanyag- és fűtőanyaghiány miatt kénytelen volt leállni. Az, hogy a gazdasági életet a háború idején a tőke mágnásainak akaratát teljesítő állami szervek szabályozták, óriási mértékben elősegítette a termelés koncentrációját.

Az amerikai ipari termelés ezidőszerinti koncentrációjának fokára azokból az adatokból következtethetünk, amelyeket a kisvállalatok kérdésével foglalkozó szenátusi bizottság 1946 júniusi beszámolójában közölt.

1939-től 1944-ig a feldolgozóiparban, amely a termelés értékét tekintve az amerikai ipar körülbelül kilenctizedrészének felel meg, a következő változások mentek végbe. Az 50 munkásnál kevesebbet foglalkoztató kisvállalatok 1939-ben a vállala-

tok 85%-át, 1944-ben pedig 83%-át tették. Az ezeknél a vállalatoknál foglalkoztatott munkások százalékaránya azonban, noha abszolút számuk növekedett, 17%-ról 12%-ra csökkent. Szóval a vállalatok több mint négyötöd része a munkásoknak csupán egynyolcad részét foglalkoztatja.

A másik oldalon a nagyvállalatoknál (több mint 500 munkással) foglalkoztatott munkások száma 3,8 millióról 5,2 millióra növekedett. Körülbelül kétezer ilyen vállalat van. A háború előtt csak 49, 1944-ben pedig már 344 olyan óriásvállalat volt, amely több mint 10 000 munkást foglalkoztatott. E vállalatok munkásainak száma 1,4 millióról 5,1 millióra, vagyis 13,1%-ról 30,4%-ra növekedett.

Összesen 50 ipari óriás dolgozik egyenként 20 000 vagy ennél több munkással, s ezek közül 11 egyenként több mint 100 000 munkást foglalkoztat. A foglalkoztatott munkások számát tekintve a legnagyobb cég a „General Motors". Munkásainak száma a háború idején elérte az 500 000-et. Ez az óriási munkáslétszám körülbelül megfelel az olyan iparilag fejlett ország egész munkáslétszámának, mint Belgium. A „General Motors" után a „United States Steel" (340 000 munkás), a „Bethlehem Steel" (290 000 munkás), a „Ford" (193 000 munkás), a „General Electric" (175 000 munkás), a „Curtiss Wrigth" repülőgépgyár (140 000 munkás) stb. következik.

Ha összesítjük az ötszáznál több munkást foglalkoztató két legfelsőbb üzemcsoport, vagyis a nagy és az óriásüzemek adatait, kitűnik, hogy a

háború előtt ezekben az üzemekben a feldolgozóipari munkások 48%-a, 1944-ben pedig — 62%-a összpontosult. Más szavakkal, minden három amerikai munkás közül kettő dolgozik nagy- vagy óriásüzemben, amelyek száma együttesen nem haladja meg a kétésfél ezret.

Seller, az amerikai képviselőház monopóliumbizottságának elnöke, 1949 augusztusában közölte, hogy 1940-től 1947-ig fúzió eredményeképpen 2500 addig független cég tünt el, amelyek együttes tőkéjét 5200 millió dollárra becsülték. Kijelentette, hogy jelenleg 250 konszern ellenőrzi az ország termelési kapacitásának kétharmadát, míg a háború előtt 15 000 cég ellenőrizte. Ez a 250 konszern megvásárolta a kormány által a háború alatt állami költségen épített gyárak 70%-át.

1935-ben Angliában három vezető gépgyár összpontosította az iparágban foglalkoztatott munkások 42%-át, három vegyipari üzemben dolgozott a vegyipari munkások 48%-a, három kohóipari vállalatnál a kohóipari munkások 39%-a, három élelmiszeripari vállalatnál az élelmiszeripari munkások 32%-a stb. De a termelés koncentrációja, mondta Lenin, sokkal erősebb, mint a munkások koncentrációja. 1935-ben 938 üzem — az angol üzemeknek mindössze 2%-a — szolgáltatta az ország ipari össztermelésének 49%-át. Ezek közül a 18 legnagyobb vállalat, amelyeknél egyenként több mint 20 000 ember dolgozik, az egész termelésnek majdnem 10%-át gyártotta.

1947-ben az angol nagyipari munkások egyharmada dolgozott a 900 legnagyobb üzemben, vagyis

az ipari üzemek mindössze 2%-ában. A háború után megnövekedett az angol óriásmonopóliumok szerepe. A kohászati monopóliumok — az „English Steel Corporation", a „United Steel Company", a „Richard Thomas and Baldwin", és a „Dorman-Long" — egyesültek a „Brit vas- és acél-föderációban". A gépgyártásban vezető szerepe van a „Vickers-Armstrong" hadiipari konszernnek. A vegyipar a „Birodalmi vegyipari tröszt" kezében összpontosul, az élelmiszeriparban az „Unilevers" tröszt, a textiliparban a „Lancashire Cotton Corporation" tröszt uralkodik. Az egész villamossági ipart néhány monopolista társaság egyesíti, amelyeket az „Elektrotechnikai gyárak brit társasága" vezet.

Németországban 1907-ben hárommillió vállalat közül körülbelül 30 000 dolgozott több mint 50 munkással. Ezek tehát számukat tekintve a vállalatoknak csak 0,9%-át tették, a foglalkoztatott munkások száma tekintetében viszont százalékarányuk 39,4%-ra, a motorok teljesítőképessége szerint 75,3%-ra, villanymotorok teljesítőképessége szerint pedig 77,2%-ra rúgott.

„A vállalatoknak kevesebb mint századrésze az egész gőz- és villanyerőnek több mint $^3/_4$ részét használja!" (16. old.) — írta Lenin, amikor ezeket a számokat idézte.

A további fejlődés ragyogóan igazolta Lenin következtetéseit. 1925-ben a nagyüzemek százalékaránya a munkások számát tekintve 47,6%-ra, a motorok teljesítőképessége szerint — 78,9%-ra, a

villanymotorok teljesítőképessége szerint pedig — 80,4%-ra emelkedett.

Később, különösen Hitler uralma idején, rendkívül meggyorsult a termelés koncentrációja. 1939-ben a foglalkoztatott munkások 80,7%-a összpontosult az 50 munkásnál többet foglalkoztató nagyüzemekben. A kisüzemek százalékaránya 1933-tól 1939-ig 96%-ról 92%-ra csökkent, ezzel szemben a nagyüzemek száma több mint megkétszereződött, a nagyüzemekben foglalkoztatott munkások száma pedig majdnem megháromszorozódott. A fasiszta hatóságok szívvel-lélekkel szolgálták a nagytőkét. A háború idején számos „totális mozgósítás" során a kisüzemek zömét és a középüzemek jelentős részét leállították s a nagyüzemekben összpontosították az egész nyersanyag és fűtőanyag készletet. A leghatalmasabb német ipari vállalatok rendkívül gyors gazdagodásának forrása a németek által ideiglenesen megszállt európai országok rendszeres kirablása volt.

A koncentráció minden tőkés országban a nehézipar különböző ágaiban, továbbá azokban az új termelési ágakban halad előre a leggyorsabban, amelyek csak az imperializmus korszakában fejlődtek ki komolyan: a bányaiparban, a kohászatban, az elektrotechnikai, a gép- és a vegyiparban. Ezzel szemben a könnyűipar számos ága a koncentráció fokát tekintve erősen elmarad. A konfekció-, dohány-, cipő-, játékiparban stb. még mindíg sok a kisüzem. A technika színvonala ezekben az üzemekben igen alacsony; ezek az üzemek főképpen a

munka rendkívül nagymértékű kizsákmányolásával tartják fenn magukat.

Lenin „Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka" c. munkájában kimutatja, hogyan tesz szert a kapitalista gazdaságban maroknyi óriásüzem döntő jelentőségre. Ezekhez viszonyítva a kis- és középüzemek millióí egyenlők a semmivel. Számtalan kis- és középüzem teljes függőségbe kerül a maroknyi nagytőkéssel szemben.

Lenin megjegyzi, hogy a termelés koncentrációja szorosan összefügg a *kombinációval*, vagyis azzal, hogy több, egymással összefüggő termelési folyamatot vagy ágat egy vállalatban vonnak össze. A kombinált vállalatok igen különbözők lehetnek. Vannak például kohászati kombinátok, amelyek rendszerint nemcsak a kohászat valamennyi munkafolyamatát (a vasolvasztást, az acélöntést és a hengerműveket) egyesítik, hanem a vasérckitermelésre, a kokszosításra, sőt olykor még a szénbányászatra is kiterjednek. A kombinált vállalatok széles körben terjedtek el a fejlett tőkés országokban, különösen pedig a nehéziparban.

A különféle termelési ágak kombinálása még inkább fokozza a nagyüzemi termelés előnyeit. A kombinálás olcsóbbá teszi a termelést, lehetőséget nyujt arra, hogy a nyersanyagot együttesen használják fel, lehetővé teszi a felszerelés jobb kihasználását. A kombinálás továbbá megmenti a vállalatokat attól, hogy túlságosan magas árakat fizessenek a kereskedőknek és a nyersanyag tulajdonosainak. Végül, a kombinált vállalatoknak lehetőségük van arra, hogy az egyes cikkeknél esetleg

előforduló veszteséget a másik cikkből származó nyereséggel fedezzék, ez pedig megszilárdítja helyzetüket a kíméletlen versenyharcban.

Amíg minden egyes gazdasági ág termelése sokszáz meg ezer kis- és középüzem között forgácsolódik szét, nehéz áttérni a monopóliumra. A termelés koncentrációja változtat a helyzeten. Amikor a koncentráció eredményeképpen valamely gazdasági ágban csak néhány tucat mammutüzem marad, ezeknek természetesen könnyebb megegyezni egymással, mint mondjuk néhány száz középüzemnek, vagy néhány ezer kisüzemnek. Ugyanakkor éppen az üzemek nagy méretei késztetik tulajdonosaikat arra, hogy a piac közös kiaknázása céljából megegyezésre lépjenek. „... A verseny megnehezítését, a monopóliumra való törekvést éppen a vállalatok hatalmas méretei szülik" (17. old.).

A monopolista szervezetek először a nehéziparban jelennek meg, ahol a leggyorsabban jut győzelemre a nagyüzemi termelés és ahol a leggyorsabb a koncentráció. Az ásványolaj, szén és vasérc kitermelése, valamint a vas- és acélolvasztás minden egyes tőkés országban néhány tucat rendkívül nagy ipari társaság kezében összpontosul. A verseny ezek között a nagyvállalatok között különösen pusztító. Minden ilyen óriásvállalat nagy tőkebefektetést igényel épületekbe, felszerelésbe, bonyolult és hatalmas géprendszerekbe. Itt igen nehéz vagy teljesen lehetetlen kedvezőtlen áralakulás esetén szabadon átvinni a tőkét egyik termelési ágból a másikba.

Ezért a nehézipar volt az a termelési ág, amely-

ben legelőször jött létre és terjedt el a monopólium. A monopóliumok, miután hatalmukba kerítették a nehézipart, a könnyűipar különböző ágai felé is kinyujtották kezüket s egymásután rendelték azokat maguk alá.

Lenin megjegyzi, hogy a tőkések monopolista szövetségei a hatvanas és hetvenes években, amikor a szabadverseny elérte fejlődésének csúcspontját, még csak alig észrevehető csírájukban voltak meg. Az 1873-as válság után magasra csapott a monopóliumos egyezmények hulláma. Ezek az egyezmények azonban többnyire rövidlejáratúak, ideiglenesek, múlékony jellegüek voltak: sok esetben felborultak a verseny nyomására. A következő évtizedben, a XIX. század végén, a különféle iparágakban gyorsan terjedtek a monopolista egyesülések.

Különösen gyorsan keletkeztek monopolista egyesülések az újabb kapitalista országokban — az Egyesült Államokban és Németországban. A XX. század elejétől kezdve a régi kapitalista országokban — Angliában és Franciaországban — is terjednek a monopóliumok. A cári Oroszország számos iparágában ugyancsak gyorsan törtek előre. A következő, az 1900—1903-as világválság már a nehézipar-monopóliumok uralma jegyében zajlott le. Századunk elejéig a monopolista egyesülések az egész gazdasági élet egyik alapjává váltak. A régi szabadversenyes kapitalizmust a monopolkapitalizmus — az imperializmus váltotta fel.

A monopóliumok, azzal, hogy felhajtott árakon adják el áruikat, sarcot vetnek ki az egész társadalomra és ilyenformán még inkább fokozzák a

dolgozó tömegek kizsákmányolását. A monopóliumok a lakosság széles rétegeinek nyomorba döntése árán soha nem látott méretű extraprofitot zsebelnek be. A monopóliumok gazdasági és politikai tényked ésének célja a monopóliumos extraprofit utáni hajsza.

Napjainkban bőséges anyag áll rendelkezésre ezzel kapcsolatban. Jellemző az Egyesült Államok példája. 1946-ban Truman elnök, a monopóliumok akaratát teljesítve, megszüntette a háború éveiben fennállott állami árellenőrzést. Ennek következtében a monopóliumok, amelyek a háború alatt mesébeillő nyereségekre tettek szert, még nagyobb hasznot zsebelnek be.

Az amerikai társaságok együttes nyeresége 1948-ban elérte a 20,8 milliárd dollárt. Ez az összeg majdnem kétszerese a háború alatt elért legmagasabb színvonalnak, amely 1944-ben 10,8 milliárd dollár volt. Az ipari termelés viszont az Egyesült Államokban 1948-ban több mint 20%-kal alacsonyabb volt a háború alatt elért legmagasabb színvonalnál.

Az angol monopóliumok, a munkáspárti kormány támogatásával és pártfogásával, 1948-ban rekordhasznot vágtak zsebre — 2922 millió font sterlinget. 2348 angol nagyvállalat haszna azóta, hogy a labouristák vannak hatalmon, 65%-kal emelkedett.

A monopolistáknak fizetett mérhetetlen sarc erősen fokozza a lakosság széles rétegeinek elnyomorodását és a néptömegek létfeltételeinek roszszabbodására vezet. A belföldi piac felvevőképes-

ségének csökkenése elkerülhetetlenül a külföldi árupiacokért folyó harc kiéleződését vonja maga után. A monopolárak, mint olyan módszer, amely a mezőgazdaságot megfosztja a további tőkebefektetés lehetőségétől, fékezik a mezőgazdaság fejlődését. A magas monopolárak tehát a kapitalizmus ellentmondásainak kiélezésével még inkább fokozzák az imperializmusra jellemző rothadást és a pangási tendenciát.

Lenin a kapitalizmus történelmi fejlődéséből leszűrt félévszázados tapasztalat általánosítása alapján minden részletében kidolgozta és magasabb fokra emelte Marx elgondolásait a versennyel és a monopóliummal kapcsolatban. A monopóliumok éppen ebben az időben a tőkés országok gazdasági életének alapjává lettek. Ez új szakaszt jelentett a kapitalizmusnak, és ezzel együtt alapvető ellentmondásának fejlődésében. Lenin tudományosan elemezte azt a kölcsönös viszonyt, amely a fejlődésnek ezen a fokán a verseny és a monopólium között fennáll. A monopóliumok új szerepének jellemzése során a következőket írta:

„A konkurrencia monopóliummá változik. Az eredmény a termelés társadalmasításának óriási előrehaladása. Többek között társadalmasodik a technikai találmányok és tökéletesítések folyamata is.

Ez már egészen más, mint az elaprózott és egymásról nem tudó, ismeretlen piacra termelő vállalkozók régi szabadversenye. A koncentráció odáig fejlődött, hogy megközelítőleg számba lehet venni egy egész ország valamennyi nyersanyagforrását

(pl. vasérc lelőhelyeit), sőt, mint látni fogjuk, több országét s az egész világét is. De nemcsak számbavétel történik, hanem az óriási monopolista szövetségek ezeket a forrásokat valóban egy kézbe is ragadják. Megközelítőleg számbaveszik annak a piacnak méreteit, amelyet ezek a szövetségesek szerződésszerűleg «felosztanak» egymás közt. Monopolizálják a szakképzett munkaerőt, felfogadják a legjobb mérnököket, birtokukba kerítik a közlekedési utakat és eszközöket — a vasutakat Amerikában, a gőzhajózási társulatokat Európában és Amerikában. A kapitalizmus, imperialista fejlődésének szakaszában, csaknem teljesen a termelés legsokoldalúbb társadalmasításának közelébe vezet, akaratuk ellenére és tudtuk nélkül úgyszólván belerántja a kapitalistákat egy új társadalmi rendbe, amely átmenet a teljes szabadversenyről a teljes társadalmasításra.

A termelés társadalmivá válik, de az elsajátítás magánjellegű marad. A társadalmi termelési eszközök nem nagyszámú személy magántulajdonában maradnak. A formálisan elismert szabadverseny általános keretei megmaradnak s a kisszámú monopolista nyomása a lakosság többi része számára százszor súlyosabbá, érezhetőbbé, elviselhetetlenebbé válik" (26—27. old.).

Tehát a szabadverseny, azzal, hogy létrehozta a koncentrációt, a monopóliumok győzelmére vezetett, amelyek megszüntetik a szabadversenyt és egyidejűleg hasonlíthatatlanul élesebbé, sokkal rombolóbbá és pusztítóbbá teszik a tőkés világban folyó versenyharcot.

Az imperializmus korában a verseny, Lenin szavaival élve, „... a lakosság *tömegeinek* óriási többsége, a dolgozók kilencvenkilenc százaléka számára azt jelenti, hogy a vállalkozószellemet, energiát, merész kezdeményezést brutálisan elnyomják, és azt is jelenti, hogy a versenyt a pénzügyi szélhámosság, zsarnokság... váltotta fel".*

A monopóliumok gúlája a kis árutermelés széles alapján épült fel. Ebben az értelemben az imperializmus felépítmény a régi kapitalizmus felett. Ebből az következik, hogy azok a törvények, amelyek általában a kapitalizmus idején hatnak, az imperializmus korában is érvényesülnek. A kapitalizmusnak olyan fő vonásai, mint a termelés anarchiája, a munka kizsákmányolása a tőke által, a munkával szerzett kistulajdon kisajátítása, az osztályellentétek kiéleződése, a paraszttömegek tönkremenetele, a munkás tartalékshereg, a válságok stb. nemcsak nem szűnnek meg az imperializmus idején, hanem ellenkezőleg, még élesebb formákat öltenek. Az imperializmus ugyanakkor a kapitalizmusnak az a szakasza, amelyben a régi kapitalizmus sok jellegzetessége megváltozik, sőt olykor saját ellentétébe csap át.

Lenin elemzése mintaszerűen oldja meg azt a rendkívül nagy elméleti jelentőségű kérdést, hogy „... hogyan változnak a kapitalista fejlődés különböző szakaszaiban a kapitalizmus törvényei, s a

* Lenin Hogyan szervezzük meg a versenyt? Lásd *Lenin.* Válogatott művek. 2 kot. Szikra 1949. 293. old.

változó viszonyoktól függően hogyan korlátozódik vagy erősödik érvényesülésük...“*

Lenin a marxistaellenes ferdítések ellen folytatott harcban több ízben hangsúlyozta, hogy a kapitalizmus fő alapjaitól mentes tiszta imperializmus soha nem volt, sehol nincs és soha nem is lesz. Az imperializmusra éppen az jellemző, hogy a monopólium egybekapcsolódik a cserével, a piaccal és a versennyel. A monopólium, amely a versenyből nőtt ki, *a végsőkig fokozza és kiélezi* a versenyt. Ennek folytán nő az anarchia és a zűrzavar, amely elválaszthatatlanul hozzátartozik a tőkés rendhez.

„A monopóliumok, amelyek a szabadversenyből nőnek ki, nem küszöbölik ki a szabadversenyt, hanem felette és mellette léteznek, s ezzel egész sor különösen éles és merev ellentétet, surlódást, összeütközést szülnek“ (99. old.).

Az extraprofitért folyó vad hajsza, a spekuláció óriási fellendülése a vállalatalapítás leple alatt, annak a részesedési rendszernek elterjedése, amely lehetővé teszi, hogy ellenőrzés nélkül rendelkezzenek hatalmas tömegű idegen tőkékkel, soha nem látott vakmerő kockázatokat idéz elő a versenyharcban, hatalmas erejű összeomlásokra vezet.

„A kockázat növekedése végeredményben a tőke óriási növekedésével kapcsolatos, amely, hogy úgy mondjuk, kicsordul, külföldre folyik stb. Ugyanakkor pedig a technika fokozottan gyors növekedése a nemzetgazdaság különböző ágai közötti

* *Sztálin* Művei. 9. köt. 166. old. (oroszul).

aránytalanságnak, zürzavarnak és válságnak egyre több elemét hozza magával" (31. old.).

Lenin kimutatta, hogyan vezet a tőkések monopolista szövetségeinek növekedése elkerülhetetlenül az anarchia, a zürzavar és a válságok kiélezödésére és elmélyülésére, és hangsúlyozta, hogy a válságok — mégpedig nemcsak a gazdasági válságok, hanem mindenféle más válságok is — a legnagyobb mértékben fokozzák a koncentrációra, a monopóliumalakításra irányuló törekvést.

Lenin már 1908-ban azt írta:

„A kartellek és trösztök, amellett, hogy egyesítették a termelést, ugyanakkor, mindenki szemeláttára, növelték a termelés anarchiáját, a proletariátus megélhetésének bizonytalanságát és a tőke nyomását, s így soha nem látott mértékben kiélezték az osztályellentéteket. Hogy a kapitalizmus az összeomlás felé halad — mind egyes politikai és gazdasági válságok, mind a tőkés rend teljes összeomlása értelmében — azt különösen szemléltetően és különösen nagy arányokban éppen a legújabb óriási trösztök mutatták meg".*

Ezt a rendkívül fontos elvi jelentőségü tételt Lenin később „Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka" c. munkájában fejtette ki, amikor is azt írta:

„A válságoknak a kartellek útján való kiküszöbölése nem egyéb a polgári közgazdászok meséjénél, akik a kapitalizmust mindenáron szépítgetik.

* Lenin. Marxizmus és revizionizmus. Lásd *Lenin*. Válogatott művek. 1. kot. 79. old.

Ellenkezőleg, a monopólium, mely az ipar *egyes* ágaiban kialakult, fokozza és kiélezi a zürzavart, amely az *egész* kapitalista termelésnek sajátos vonása" (30. old.).

Ezt a tételt Lenin először is az ipar és a mezőgazdaság fejlődésében mutatkozó különbségek növekedésére és fokozódására való hivatkozással magyarázza. Sok helyen hangsúlyozza, hogy a földmüvelésnek a kapitalizmusra jellemző elmaradása az ipar mögött, mint a tőkés rend egyik legmélyebb ellentmondása, a tőkés gazdaság fejlődésében mutatkozó kiáltó aránytalanságok, lázas kirobbanások és ugrások forrása. Az imperializmus korában még jobban elmélyül a város és a falu között tátongó szakadék, amelyet a polgári rend ásott. A monopóliumok nyomása egész erejével ránehezedik a szétforgácsolt, elmaradott mezőgazdaságra, s fokozódó nyomorra és tönkremenetelre kárhoztatja a parasztitömegeket.

Másodszor, Lenin hangsúlyozza, hogy a legjobban kartellesített nehézipar előnyös helyzetben van a többi, nem kartellesített termelési ághoz viszonyítva. Ezzel kapcsolatban egy közgazdász tanúskodására hivatkozik, amely szerint a monopóliumok uralma a nehéziparban „a tervszerüség még nagyobb hiányára" vezet.

2. FINANCTŐKE ÉS FINANCOLIGARCHIA

A koncentrációnak és az ipari monopóliumok kialakulásának folyamatát vizsgálva, Lenin megjegyzi, hogy a mai monopóliumok tényleges ere-

jéről és jelentőségéről alkotott fogalom nem lehet eléggé teljes, ha nem vesszük figyelembe a bankok szerepét.

Lenin ismételten kimutatja, hogy a bankügy terén, akárcsak az iparban, érvényesülnek a tőke koncentrációjának és centralizációjának törvényei. A verseny nyomában csökken a bankok száma, de ugyanakkor egyre nagyobbak lesznek és egyre hatalmasabb ügyleteket bonyolítanak le. Kevésszámú igen nagy bank kerül az első helyre. Számláikon óriási, jövedelmező befektetést kereső tőkék halmozódnak fel.

Ezeknek a tőkéknek méretei a kapitalizmus fejlődésével párhuzamosan hatalmasan megnőnek. A négy legnagyobb államban — az Egyesült Államokban, Németországban, Angliában és Franciaországban — az 1914—1918-as világháború előtti 30 év alatt 127 milliárd márkával növekedett a betétek összege. Később még gyorsabban kezdtek szaporodni a bankok rendelkezésére álló tőkék. Fele annyi idő alatt — 1913-tól 1928-ig — a bank- és takarékpénztári betétek összege a felsorolt négy országban már 183 milliárd márkával növekedett.

A későbbi fejlődés teljes egészében igazolta Leninnek azt a következtetését, amely szerint a bankügy terén a koncentráció arra vezet, hogy a kisszámú legnagyobb bank kezében a tőkék óriási tömege összpontosul.

Így például az Egyesült Államokban az 5 milliárd dollárnál nagyobb tőkével rendelkező legnagyobb bankok 1923-ban a betétek 21%-át, 1930-ban pedig a betétek 43%-át tartották kezükben. Angliá-

ban az öt legnagyobb bank, amelyek a „Big Five" („öt nagy") jellemző néven ismeretesek, 1900-ban a betétek 27%-ával, 1913-ban 40%-ával, 1929—1932-ben pedig 74%-ával rendelkezett. Németországban az 1914—1918-as első világháború előestéjén a berlini nagybankokban az ország bankbetéteinek körülbelül a fele összpontosult, 1929—1932-ben pedig már kétharmad része. Ugyanakkor a berlini nagybankok száma 1914-től 1932-ig kilencről háromra csökkent. Japánban az öt legnagyobb bank 1926-ban a betétek 24%-át tartotta kezében, 1933-ban pedig már 42%-át.

Ilyképpen a bankügy terén gyors léptekkel halad előre a koncentráció. Elkerülhetetlenül monopóliumra vezet. A döntő szerepet játszó legnagyobb bankok a szakma monopolistáivá válnak. Egy vagy más formában maguk alá gyürik a kisbankokat. A versenyharc során számos kisbank tönkremegy és egyszerüen megszünik. Más kisbankok forma szerint megtartják függetlenségüket, a valóságban azonban alárendelik magukat a nagyok hatalmának. Végül, sok kisbank nagybankok befolyási körébe kerül, végeredményben elveszti önállóságát és a nagybankok egyszerü fiókjává válik.

A fiókok számának növekedéséből megítélhetjük a nagybankok jelentőségének és befolyásának növekedését. Angliában a bankfiókok száma 1900-tól 1938-ig 5000-ről 12 300-ra növekedett. Németországban a berlini nagybankoknak 1895-ben 422, 1911-ben — 450, 1932-ben — 884 fiókjuk volt. Franciaországban a három legnagyobb banknak

1890-ben 260, 1909-ben 1200, 1930-ban pedig 3300 fiókja volt.

Ezek az adatok megmutatják, hogy „... milyen gyorsan növekszik a sűrű csatornahálózat, amely kiterjed az egész országra, központosít minden tőkét és pénzjövedelmet ...“ (36—37. old.).

A bankok koncentrációja továbbá arra vezet, hogy létrejönnek és egyre szorosabbakká válnak a nagybankok közötti kapcsolatok. Részvénycsere, kölcsönös kezességvállalások, az alaptőkében való részesedés stb. útján egyre több bank olvad egybe.

A koncentráció eredményeképpen a bankügy terén néhány mammutbank kezébe megy át a vezetőszerep. Ez a néhány bank „... természetesen mindjobban monopolista jellegű megegyezésre, a *bankok trösztjére* törekszik“ (44. old.).

Hatalmas monopolista bankszövetségek jönnek létre. A nagyobb pénzügyi műveleteket, például állami kölcsönök elhelyezését vagy hatalmas méretű részvénytársaságok megszervezését mind sűrűbben nem egy-egy különálló bank intézi, hanem néhány vezető bank különleges megegyezése, úgynevezett bankkonzorcium útján bonyolítják le.

A verseny már nem többszáz különálló szétforgácsolt bank, hanem a banktőke rendkívül nagyméretű szövetségei között folyik. Minden egyes ilyen szövetség a kisebb bankok tucatjainak, sőt néha százainak parancsol. Mindegyik sűrű fiókhálózatot épít ki.

A tőkés gazdaság pénzforgalmának legnagyobb része a bankokon keresztül bonyolódik le.

Nézzünk néhány számot, amelyek alapján fo-

galmat alkothatunk a mai bankmonopolisták tevékenységének méreteiről. 1938-as adatok szerint a második világháború előestéjén az Egyesült Államokban a „Chase National Bank", a betétek összegét tekintve legnagyobb amerikai bank, 100 millió dollár részvénytőke mellett 3 milliárd dollár betétet kezelt, a nagyságát tekintve második helyen álló „National City Bank" 77,5 millió dollár részvénytőke mellett több mint 2 milliárd dollár betétet összpontosított; a harmadik — a „Guaranty Trust Company" — 90 millió dollár részvénytőke mellett szintén több mint 2 milliárd dollár betétet mutatott ki. Tehát a három legnagyobb amerikai bankban elhelyezett betétek összege a második világháború előestéjén meghaladta a 7 milliárd dollárt. A háború folyamán, amely hatalmas mértékben gazdagította az Egyesült Államokat, legnagyobb bankjainak pénzügyi hatalma még jobban megnövekedett.

Az Egyesült Államok beruházási bankjainak szövetsége, amelynek mindössze 730 tagja van, 38 nagybankból áll, amelyek az országban végrehajtott pénzügyi műveletek 91%-át ellenőrzik, míg a többi 692 bankcégnek a pénzügyi műveletek 9%-a marad. Hat óriásbank — a Wall Street úgynevezett „hat nagy"-ja — a pénzügyi műveletek 57%-át ellenőrzi.

Angliában (1938-as adatok szerint) az „öt nagy" élén álló legnagyobb letéti bank — a „Midland Bank" — 15,2 millió font sterling részvénytőke mellett körülbelül 500 millió font sterling betéttel rendelkezett. Az „öt nagy" közül a következő

két bank — a „Barclays Bank" és a „Lloyds Bank" — 460, illetőleg 435 millió font sterling betétet összpontosított. Végül, az „öt nagy" utolsó két bankja — a „Westminster Bank" és a „National Provincial Bank" — 370, illetőleg 335 millió font sterling betétet kezelt. Az „öt nagy" betéteinek összege tehát meghaladta a 2 milliárd font sterlinget.

A bankügy koncentrációja, a bankmonopóliumok kialakulása fontos változást idéz elő a bankok és az ipar között fennálló kölcsönös viszonyban.

Mint tudjuk, a bankok eredetileg pénzváltással foglalkoztak. A kapitalizmus fejlődésének arányában egyre bővült a bankok mint tőkekereskedők hiteltevékenysége. Idővel, a bankbetétek tömegének növekedésével, egészen új helyzet állt elő. A bankokban már oly hatalmas tőkék összpontosultak, amelyeket lehetetlen volt kizárólag rövidlejáratú hitelekre felhasználni. A bankok rákényszerültek arra, hogy elhelyezési területet keressenek az egybegyüjtött tőkéknek. És megtalálták.

A bankok szorosabb kapcsolatba léptek az iparral. Hosszúlejáratú kölcsönöket nyujtottak az ipari vállalkozóknak, amikoris a rendelkezésükre álló tőkék egyre nagyobb részét fektették be közvetlenül az iparba. Természetes, hogy ennek következtében a bankok és az ipar kölcsönös viszonyának is feltétlenül meg kellett változnia.

Lenin a következőkben foglalja össze azokat a gyökeres, elvi jelentőségü változásokat, amelyek

a kapitalizmus monopóliumos szakaszában a bankok szerepében végbementek:

„Mikor a bank néhány tőkés számára folyószámlát vezet, látszólag merőben technikai, kizárólag alárendelt műveletet hajt végre. De amikor ez a művelet óriási méreteket ölt, kiderül, hogy maroknyi tőkés az egész kapitalista társadalom kereskedelmi és ipari műveleteit maga alá rendeli és — bankcsoportok, folyószámlák és pénzügyi műveletek útján — szert tesz arra a lehetőségre, hogy eleinte *pontosan megállapítsa* az egyes tőkések üzleti helyzetét, utóbb *ellenőrizze* őket, befolyást gyakoroljon rájuk a hitel kiszélesítése vagy megszorítása, megkönnyítése vagy megnehezítése által, és végül *teljesen meghatározza* sorsukat, meghatározza jövedelmük méreteit, megfossza őket tőkéjüktől, vagy lehetőséget adjon nekik arra, hogy gyorsan és óriási méretekben növeljék tőkéjüket stb." (38—39. old.).

Látjuk tehát, hogyan igazolódik be az adott esetben is a marxista-leninista dialektikának az a tétele, hogy a mennyiség minőségbe csap át. A mennyiségi változások — a műveletek méreteinek, a bankvállalatok méreteinek, azok klientélájának növekedése — elkerülhetetlenül a bankok új szerepére, a bankok és az ipar között fennálló kölcsönös viszony jellegének minőségi megváltozására vezetnek. A csere szerény közvetítőiből a bankok mindenható pénzügyi központokká váltak.

Amíg az ipar és a bankügy koncentrációja aránylag alacsony színvonalon mozgott, amíg a hitel uralkodó formája a rövidlejáratú hitel volt,

a bankok és az ipari vállalatok kapcsolatának nem volt tartós jellege. Minden bank a vállalatok eléggé nagy körének adott rövidlejáratú kölcsönöket, minden vállalat több banktól kaphatott kölcsönöket. Az ipar és a bankügy koncentrációjával, a hosszúlejáratú kölcsönök, az iparba való hosszúlejáratú banktőkebefektetések jelentőségének növekedésével gyökeresen megváltozott a helyzet.

Az új viszonyok között, egyrészt, minden bank szerez magának többé-kevésbbé állandó klientélát, amellyel rendszeres üzleti kapcsolatokat tart fenn. Másrészt, minden ipari vállalat szorosabb kapcsolatokat épít ki egy bizonyos bankkal. A bank, amikor egyik vagy másik vállalatnak nagy hosszúlejáratú hitelt nyujt, közvetlenül érdekeltté válik az illető vállalat sorsában, müveleteinek eredményességében, jövedelmezőségében. Az ipari vállalat csődje esetén elveszhetnek az ebbe a vállalatba fektetett banktőkék. A bankok és az ipari vállalatok érdekei tehát egyre szorosabban fonódnak egybe.

Egyre gyakrabban adódnak elő olyan esetek, amikor egy bank finanszírozza valamely termelési ág több nagyvállalatát. Ilyen esetekben természetesen érdeke a banknak, hogy ezek a vállalatok ne versenyezzenek egymással, ne tegyék tönkre egymást. Ez a körülmény feltétlenül elősegíti az ipari vállalatok között létrejövő monopolista szerződéseket.

A bankok tehát „... sokszorosan fokozzák és meggyorsítják a tőkekoncentráció és a monopóliumalakulás folyamatát".

A bankok, azáltal hogy különféle társaságok különféle értékpapírjait, részvényeit, kötelezvényeit

szerzik meg és új részvénytársaságokat alapítanak, ipari, kereskedelmi és szállítási vállalatok társtulajdonosaivá lesznek.

Az ipari monopóliumok viszont a velük kapcsolatban álló bankok részvényeinek egyrészét tartják kezükben.

Ezen az alapon keletkezik és fejlődik a bankmonopóliumok és ipari monopóliumok vezetőinek közvetlen személyes kapcsolata, *„perszonál-uniója"*. A bankok igazgatói ipari vállalatok igazgatósági tagjaivá, és fordítva, az ipari monopóliumok vezetői a bankok igazgatósági tagjaivá lesznek.

A bankok főkolomposai és az ipar nagykutyái annyira egybeforrnak, hogy olykor nehéz meghatározni, melyik csoporthoz tartozik egyik-másik tőkemágnás. A bankügynek, az ipar, a kereskedelem és a kapitalista gazdaság legkülönfélébb ágainak legnagyobb monopolista egyesüléseit egészen kisszámú ember vezeti.

A háborúelőtti Németországra vonatkozólag Lenin e perszonál-unió jellemzésére a következő tényeket idézi.

A hat legnagyobb berlini bank igazgatói révén 344 ipari vállalatban, igazgatósági tagjai révén pedig további 407, összesen 751 társaságban volt képviselve. Másrészt, e hat bank vezetőszerveiben ott ült 51 nagyiparos.

Később még jobban kifejlődött ez a „perszonálunió". 1932-ben a három fő berlini bank vezetőszerveiben az ipar 70 nagybefolyású képviselője vállalt tisztséget, többek között az Acéltröszt, a Vegyitröszt, Krupp és más kohászati kombinált vállala-

tok stb. igazgatói. A tőkemágnásoknak éppen ez a kisszámú és zárt klikkje, amely szoros kapcsolatban volt a junker földbirtokosokkal, játszott Németországban döntő szerepet a fasizmus bevezetésében.

Az óriásbankok szoros kapcsolatban vannak az ipar monopolista szövetségeivel. *Egybeolvad* a monopolista bank és ipari tőke. A bankmonopóliumok és az ipari monopóliumok egybeolvadt tőkéjét *finánctőkének* nevezik. A finánctőke uralma a kapitalizmus monopóliumos szakaszának — az imperializmusnak — egyik ismertetőjele.

A finánctőke meghatározása során Lenin három rendkívül fontos mozzanatot emel ki:

„A termelés koncentrációja, az ebből eredő monopóliumok; a bankoknak az iparral való összeolvadása, illetve egybenövése — ez a finánctőke keletkezésének története és a finánctőke fogalmának tartalma" (52. old.).

Amikor tehát az imperializmust a finánctőke korának nevezzük, a következő mozzanatokat kell feltétlenül szem előtt tartanunk: 1. a termelés koncentrációját; 2. az ebből eredő monopóliumot, és 3. a bankoknak az iparral való összeolvadását, illetve egybenövését.

A monopóliumok és a finánctőke fejlődése arra vezet, hogy minden egyes tőkés országban az egész gazdasági élet kulcsállásai a bankárok és monopolista nagyiparosok maroknyi csoportjának kezében összpontosulnak. Minden tőkés ország sorsát maroknyi igen nagy pénzügyi és ipari monopolista, a fináncoligarchia („oligarchia" görög szó, szósze-

rint „kevesek uralmát" jelenti) mindenható urai intézik.

A vagyon túlnyomó része elenyésző számú tőkemágnás kezében összpontosul. Angliában például, a tulajdonosok 1,3%-ának kezében a nemzeti vagyon 38%-a összpontosul, a tulajdonosoknak kevesebb mint 2%-a pedig a nemzeti vagyon 64%-át birtokolja. Amerikában a tulajdonosok 1%-a a nemzeti vagyon 59%-át tartja kezében.

A legnagyobb tőkéseknek ez a néhány csoportja óriási tényleges hatalommal rendelkezik minden tőkés országban, függetlenül attól, hogy milyen a politikai berendezése, milyen az alkotmánya stb.

A finánctőke tehát, „amely egyesek kezében összpontosul és ténylegesen monopóliumot élvez, óriási és egyre növekvő hasznot fölöz le az alapításokból, értékpapírok kibocsátásából, állami kölcsönökből stb., megszilárdítja a fináncoligarchiák uralmát és az egész társadalmat megsarcolja a monopolisták javára" (59. old.).

A tőke néhány főkolomposának kezében összpontosul az egész tőkés világ sorsa. A finánctőke a legszorosabban fonódik egybe a polgári államgépezettel. A polgári országok kormányai és a vezető monopóliumok között „perszonál-unió" jön létre.

A monopóliumok vezetői, a nagybankárok és a nagyiparosok sok esetben személyesen is vezető állami állásokat töltenek be. Az Egyesült Államok elnöke 1928—1932-ben Hoover, az egyik legnagyobb bányatulajdonos volt. Hoover kormányában Mellon milliárdos bankháztulajdonos és az amerikai Acéltröszt feje töltötte be a pénzügyi tárcát.

A második világháború éveiben kiemelkedő szerepet vitt az amerikai kormányban Stettinius, az Acéltröszt egyik vezére, Knudsen, a „General Motors" autótársaság elnöke, a haditermelési igazgatóság feje és mások. A háború befejezése után a monopolista szervezetek képviselői minden vezetőállást elfoglaltak az amerikai kormányban. Truman kormányában a nemzetvédelmi miniszter Forrestal, a „Dillon, Read and Company" nagy bankmonopólium korábbi elnöke, a hadügyminiszter Royall, Észak-Karolina állam egyik bankára, ennek helyettese Draper, a „Dillon, Read and Company" bankcég alelnöke, aki szoros kapcsolatban van a német monopóliumokkal, szaktanácsadója Pauley, californiai olajiparos, aki nagy port felvert spekulációs botrányokba keveredett bele, a kereskedelmi miniszter Harriman, a monopoltőke kimagasló képviselője, a „Brown Brothers and Harriman" társaság elnöke, a külügyminiszterhelyettes Lovett, ugyanennek a cégnek egykori társa stb. Ugyanakkor az állami állásokból távozó emberek rendkívül előnyös állások formájában megtalálják jó helyüket nagy tőkés cégeknél, amelyek számára ők az államapparátussal való „kapcsolataik" folytán különösen becsesek. Byrnes, egykori külügyminiszter például jövedelmező állást tölt be a filmiparban, számos nyugalmazott tábornoknak és tengernagynak jó állása van olajkonszerneknél, légiforgalmi társaságoknál stb.

Angliában a háború alatt Churchill állt a kormány élén, aki szoros kapcsolatban volt a kohászati monopóliumokkal, a külügyminiszter A. Eden,

a „Rio-Tinto" kohászati tröszt egyik társtulajdonosa, a közellátási miniszter Duncan, a „Birodalmi Vegyitröszt" igazgatója, pénzügyminiszter pedig Andersen volt, aki a „Vickers-Armstrong" konszernnel állt kapcsolatban. A munkáspárti kormányban a birodalmi ügyek miniszterének székét Anglia egyik legnagyobb földbirtokosa, Noel-Baker, a közellátási miniszteri széket Strauss nagytőzsdés foglalta el. Azoknak a felelős állásoknak a többségét, amelyeket a munkáspárti kormány által végrehajtott ál-államosítás eredményeképpen a különböző gazdasági ágakat ellenőrző igazgatóságokban alakítottak, az ipari és kereskedelmi társaságok vezetői foglalják el, az élelmezésügyi minisztériumban képviselve vannak az „Unilevers" tröszt képviselői stb.

Ha a finánctőke főkolomposai nem állnak személyesen a kormányok élén, az még nem jelenti, hogy a politikára gyakorolt hatásuk ennek folytán bármit is csökkenne. A tényleges hatalom az ő kezükben van, mert valójában ők buktatják meg és jelölik ki a kormányokat, ők nyomják el a munkásmozgalmat az anyaországokban és a nemzeti felszabadító mozgalmakat a gyarmatokon. Ők serkentik a háborús uszítókat, béke idején pedig ők az erős kéz politikájának, a hódításoknak és a fegyverkezési versenynek kezdeményezői. A finánc-oligarchia kezében tartja az egész polgári sajtót, megvásárolja a magasrangú hivatalnokokat, a képviselőket stb. Számtalan módja van a megvásárlásnak: megvesztegetés az egyik vagy másik vállalat részvényeivel, előnyös állásokkal stb.

„Amint egyszer a monopólium létrejött és milliárdokat forgat — mondta Lenin —, feltartóztathatatlanul áthatja a társadalmi élet *valamennyi* területét, függetlenül a politikai rendszertől és bármely egyéb «részlettől»“ (64. old.).

Leninnek ez a rendkívül fontos következtetése teljesen beigazolódott a további történelmi fejlődés során.

Ferdinand Lundberg, jólértesült amerikai ujságíró, az 1938-ban megjelent és 1946-ban újrakiadott „Amerika 60 családja“ c. könyv szerzője, erre a következtetésre jut:

„Az Egyesült Államokban ma a 60 leggazdagabb család oligarchiája uralkodik, amelyeket körülbelül 90 kevésbbé gazdag család támogat. Ez az oligarchia annak a demokratikus de jure kormánynak szerény zászlaja alatt uralkodik az Egyesült Államokban, amely mögött a teljesen abszolutista és plutokratikus de facto kormány — a pénz kormány a dollárdemokráciában — búvik meg“.

A szerző hangoztatja, hogy ez a 60 család olyan dinasztikus, vagyis átöröklödö vagyonokkal rendelkezik, amelyek mellett a Romanovok, Hohenzollernek, Habsburgok és más uralkodócsaládok régi koronabirtokai nyomorúságosaknak és elenyészöknek tünnek. A töke e legnagyobb mágnásai és csoportjaik között folyó harc határozza meg az ország egész gazdasági életét. Jellemzö, hogy Amerikának ezek a leggazdagabb családjai igyekeznek megakadályozni, hogy idegenek „hatoljanak be“ körükbe. A házassági kapcsolatok, mintegy szabály szerint, nem haladják túl néhány tucat család

kis körének határait. Ez a „perszonál-uniónak" speciálisan amerikai formája, amely még szükebbre szabja a fináncoligarchia kereteit.

3. A TŐKEKIVITEL

A finánctőke uralma a legfejlettebb tőkés országokon belül elkerülhetetlenül arra vezet, hogy néhány uzsorás ország az egész világra kiterjeszti hatalmát. Ennek a hatalomnak alapja a tőkekivitel rendszere.

„A kapitalizmusnak általában az a sajátossága — írja Lenin —, hogy a tőketulajdont elválasztja a termelésbe való tőkebefektetéstől, a pénztőkét az ipari, illetve a termelésben foglalkoztatott tőkétől, a járadékost, aki kizárólag pénztőke jövedelméből él, a vállalkozótól és mindazoktól, akik a tőkével közvetlenül rendelkeznek. Az imperializmus, vagyis a finánctőke uralma a kapitalizmusnak az a legmagasabb foka, amikor ez az elválasztás óriási méreteket ölt. A finánctőkének a tőke valamennyi más formája felett való túlsúlya a járadékosok és a fináncoligarchia uralkodó helyzetét, egynéhány pénz-«hatalommal» rendelkező országnak a többiek közül való kiválasztását jelenti" (66. old.).

Így jellemzi Lenin azt az új fejlődési fokot, amelyet a tőkefunkció és a tőketulajdon különválása a kapitalizmus fejlődésének új, monopolista szakaszában elér.

Leninnek ezt a következtetését teljesen bebizonyítják az értékpapírok emissziójára (vagyis kibocsátására) vonatkozó ténybeli adatok.

Az értékpapírkibocsátás, amely a XIX. század utolsó három évtizedében aránylag lassan ment végbe, a XX. század elejétől jelentős mértékben megnövekedett. A XX. század eleje tehát nemcsak a monopóliumok növekedése, hanem a finánctőke növekedése tekintetében is fordulópontot jelentett.

Lenin a tőkekivitel elemzése során emlékeztet arra, hogy a kapitalizmus a fejlődés magasabb fokát elért árutermelés, amikor már a munkaerő is áruvá válik. A kapitalizmus jellemző sajátossága az, hogy a csere mind az egyes országokon belül, mind pedig különösen nemzetközi viszonylatban növekszik. De a tőkés termelés mellett elkerülhetetlen az egyes vállalatok, egyes iparágak, egyes országok fejlődésének egyenlőtlensége és ugrásszerűsége.

Azokban az országokban, amelyek korán léptek a tőkés fejlődés útjára, hatalmas méreteket ölt a tőkefelhalmozás. Az 1914—1918-as háború előestéjén a kibocsátott értékpapírok csaknem 80%-a jutott annak a négy leggazdagabb kapitalista országnak (Anglia, az Egyesült Államok, Franciaország, Németország), amelyekben a világ ipari termelésének körülbelül háromnegyed része összpontosult. Lenin idézi ezeket az adatokat és azt mondja:

„A nemzetközi bankárok ezen országaival, a világ finánctőkéjének e négy «oszlopával» szemben a világ csaknem egész fennmaradó része egy vagy más formában az adós és sarcfizető szerepét játsza“ (68. old.).

A tőkekivitel — akárcsak a finánctőke és a

monopóliumok uralma — azok közé az *új gazdasági jelenségek* közé tartozik, amelyeket Lenin elemzett először marxista szempontból. Lenin kimutatta, hogy a tőkekivitel szükségessége a kapitalizmus fejlődéséből, ellentmondásainak kimélyüléséből adódik. Ahogyan a monopóliumok uralma, amely tagadja a szabadverseny uralmát, elkerülhetetlenül az utóbbiból következik, az szüli a fejlődés bizonyos magas fokán, — ugyanúgy a tőkekivitelt is azok a viszonyok, azok az ellentmondások idézik elő, amelyek elkerülhetetlenül következnek az árukivitel növekedéséből és fejlődéséből.

Az imperializmus korában még jobban kibővül a világkereskedelem, de különösen nagy szerepet kezd játszani a tőkekivitel.

„A szabadverseny korlátlan uralmán felépülő régi kapitalizmust az *áru*kivitel jellemezte. A legújabb kapitalizmust, amely a monopóliumok uralmán épül fel, a *tőke*kivitel jellemzi" (68. old.).

A monopóliumelőtti korszakban is volt tőkekivitel, de csak az imperializmus idején tesz szert *elsőrendű* jelentőségre.

Ez a tőkekivitel szerepében beállott gyökeres változás két körülményből következett: először is az egyes országok fejlődésének egyenlőtlenségéből, amelynek következtében a néhány leggazdagabb országban nagy a tőkefelesleg, másodszor pedig a monopóliumok uralmából, ami rendkívül megnehezíti, hogy a legkedvezőbb monopolizált gazdasági ágakba tőkét fektessenek be.

A monopolkapitalizmus korában Anglia korábbi monopolisztikus helyzete a világpiacon a

mult emlékei közé tartozik. A XX. század küszöbén más monopóliumok léptek a színre: először, a tőkések monopolista szövetségei valamennyi országban, másodszor, egyes, óriási felhalmozott tőkékkel rendelkező országok monopolisztikus helyzete. A „legfejlettebb országokban" tehát „óriási «tőkefeleslegs» keletkezett" (69. old.).

Figyelembe kell azonban venni ennek a feleslegnek viszonylagos jellegét. A kapitalizmus kispolgári bírálói, akik fenn akarják tartani a polgári rendet, csak a reá jellemző ellentmondásoktól akarják megszabadítani, igen szívesen hozakodnak elő a következő „érvvel": lehet-e szó tőkefeleslegről, amikor a földmüvelés még a legfejlettebb országokban is erősen elmaradt az ipar mögött, amikor a tömegek életszínvonala továbbra is igen alacsony. Ez az érv mindenben megegyezik azzal a híres „érv"-vel, amelyet a válságok ellen szoktak felhozni: lehet-e szó túltermelésről, amikor a lakosság óriási tömegei a legszükségesebbeket is nélkülözik? De, hisz éppen arról van szó, hogy a tőke mindennél kevesebbet törődik a lakosság szükségleteivel, a falu felemelkedésével stb. Sőt, ha gondoskodna az egyikről is meg a másikról is, a kapitalizmus nem volna kapitalizmus, mert a tömegek koldusélet színvonala, a város és falu ellentéte, a fejlődés egyenlőtlensége — mindezek a tőkés termelési mód szükségszerű feltételei, egyszersmind pedig eredményei is.

„Amíg a kapitalizmus kapitalizmus marad, nem arra fordítják a tőkefelesleget, hogy a tömegek életszínvonalát az illető országban emeljék, mert ez a kapitalisták profitjának csökkenését vonná maga

után, hanem a profit növelésére, a tőkének külföldre, az elmaradt országokba való kivitele útján. Ezekben az elmaradt országokban a profit rendszerint magas, mert kevés a tőke, a föld ára aránylag nem nagy, a munkabér alacsony, a nyersanyagok olcsók" (69. old.).

Lenin ragyogóan jellemzi a tőkekivitel lehetőségét és szükségszerűségét:

„A tőkekivitel lehetőségét az teremti meg, hogy egész sor elmaradott ország már belesodródott a világkapitalizmus forgalmába, a vasutak fővonalait már megépítették vagy megkezdték építésüket, az ipar elemi fejlődési feltételei biztosítva vannak stb. A tőkekivitel szükségességét az teremti meg, hogy néhány országban a kapitalizmus «túlérett» és a tőkének (a mezőgazdaság fejletlensége és a tömegek nyomora következtében) nincs elég működési területe «gyümölcsöző» befektetésre" (69—70. old.).

A monopólium korlátozza a tőkebefektetés lehetőségét: ha valamely gazdasági ág két-három, sőt olykor egyetlenegy monopolista szervezet kezében van, nem könnyű, sőt olykor teljesen lehetetlen új vállalatot alapítani ebben az ágban. A tőke-„felesleg" külföldre törekszik.

Lenin rámutat arra, hogy a tőkés nem fordíthatja profitját a munkásosztály jólétének emelésére. A profitért él. Ha nem ezt tenné, nem volna tőkés. Azért sajtolja ki a profitot, hogy többlettőkévé halmozza fel és a tőkehiányban szenvedő kevésbbé fejlett országokba vigye ki újabb, még nagyobb profit kisajtolása céljából.

Az élenjáró országokból főleg olyan elmaradott

országokba visznek ki tőkét, amelyeket nemrégen tártak fel a tőkés termelés számára. A termelési költségek itt alacsonyak, az árupiac viszont nagy: a tőkések árui kiszorítják a kistermelés termékeit, s pusztulásra kárhoztatják a kisiparosok és háziiparosok millióit.

A tőkekivitel két fő formában történik: kölcsöntőke és a termelésbe fektetett tőke formájában. Kölcsöntőke kiviteléről akkor beszélünk, amikor valamely ország kormánya kölcsönöket nyujt más országok városainak, bankjainak. A termelésbe fektetett tőkét úgy viszik ki, hogy külföldön ipari vállalatokat létesítenek, koncessziókat szereznek, vasutakat építenek stb. Mindkét esetben állandóan áramlik be értéktöbblet a tőkét kivivő országba, mégpedig a kölcsön után járó kamatok vagy a külföldi vállalatok haszna formájában.

Lenin feltárja a tőkekivitel okait és kimutatja, hogy milyen következményekkel jár.

Egyrészt, bizonyos pangást idéz elő a tőkét kivivő országokban. Tehát a tőkekivitel, amelyet a fejlődés egyenlőtlensége szült, egyidejűleg *fokozza és kiélezi ezt az egyenlőtlenséget.*

Másrészt, a „... tőkekivitel befolyást gyakorol a kapitalizmus fejlődésére azokban az országokban, ahová irányul, s rendkívül meggyorsítja ezt a fejlődést" (72. old.).

Azokban az országokban, amelyek tőkét hoznak be, sietteti a tőkés viszonyok fejlődését valamennyi rájuk jellemző ellentmondással — a tömegek tönkremenetelével, a földdel és a természeti kincsekkel folytatott rablógazdálkodással stb. Emel-

lett figyelembe kell venni, hogy a tőkekivitel az elmaradott országokba — meggyorsítja annak a kapitalizmusnak fejlődését, amelynél megtalálhatjuk az imperialista korra jellemző élősdiség és rothadás valamennyi ismertetőjelét.

A burzsoázia védelmezői olyan színben próbálják feltüntetni az imperialista országok tőkekivitelét, hogy az jótétemény a szegény és elmaradott országok számára. Mint mondják, az előrehaladott országok tőkéjük befektetésével segítségükre vannak a szegény országoknak az ipar megteremtésében, vasutak építésében, a fejlődés útján való előrehaladásban. Az amerikai imperializmus napjainkban, amikor nagy programot állít fel az európai államok gyarmataiba való tőkekivitelre, terjeszkedési céljait az „elmaradott területek megsegítésének" képmutató jelszavával próbálja leplezni.

Valójában a tőkekivitel az az eszköz, amellyel egyes országok *leigáznak* más országokat; a tőkekivitel az *imperialista elnyomás rendszerének alapja.* Azok az országok, amelyek tőkét hoznak be, függő helyzetbe kerülnek az uzsorás országgal szemben. A tőkekivitel révén az előrehaladott országok finánccoligarchiája az elmaradottabb országok egész gazdasági ágait alárendeli saját ellenőrzésének. Arra az országra, amely kénytelen rendszeresen tőkebehozatalhoz folyamodni, bármilyen leigázó megegyezést rá lehet kényszeríteni. A monopolisták, akik kiviszik a tőkét, diktálják e megegyezés feltételeit, előnyös koncessziókat szereznek, elfoglalják a nyersanyagforrásokat, hatalmukba kerítik a piacot.

A megegyezés feltételéül lépten-nyomon azt tűzik ki, hogy a hitelező országban vegyék meg a szükséges árukat. Az imperialista országok igen nagy elöszeretettel *fegyver*vásárlási kölcsönöket kényszerítenek rá adósaikra.

Azok a milliárdos kölcsönök, amelyeket a cárizmus fegyverkezésre és a forradalom elfojtására kapott, a francia és angol tőke engedelmes eszközévé tették a cári kormányt. A cári kormány adófizetője volt a külföldi tőkének, amely a nemzetgazdaság olyan döntő ágait tartotta kezében, mint a kohászat, a kőszénbányászat és az ásványolajipar. A cárizmus százmilliókat sajtolt ki a lakosságból azoknak a kölcsönöknek kamataira, amelyeket Párizsban, Londonban, Berlinben és Brüsszelben felvett.

Tőkét nemcsak egy ország visz ki, hanem valamennyi imperialista állam. Ezért a tőkekivitel egyik igen fontos következménye az imperialisták *versengésének növekedése, ellentéteik kiéleződése.*

Az 1914—1918-as első világháború előestéjén három országé volt a kivitt tőke óriási többsége: Angliáé, Franciaországé és Németországé. Az Egyesült Államok abban az időben nem játszott akár csak valamennyire is lényeges szerepet a tőkekivitel terén. Sőt, Amerika abban az időben jelentős külföldi tőkebefektetési terület volt. Anglia külföldi befektetéseinek összege 75—100 milliárd frankra, Franciaországé 60 milliárd frankra, Németországé 44 milliárd frankra, vagyis a három országé összesen 175—200 milliárd frankra rúgott.

Ha feltesszük, hogy a tőke csak 5%-ot jöve-

delmezett évente — valójában többet jövedelmezett —, még akkor is 8—10 milliárd frank volt a haszon a 175—200 milliárd frank után. Lenin idézi ezeket az adatokat és megjegyzi:

„Ez az a szilárd alap, amelyen a világ népei és országai többségének imperialista elnyomása és kizsákmányolása, maroknyi igen gazdag ország kapitalista élősdisége felépül!" (71. old.).

A tőkekivitel, mint Lenin kimutatta, arra vezet, hogy a néhány leggazdagabb ország az *uzsorás* szerepét tölti be valamennyi többi kapitalista országgal szemben. Ezek az országok, azáltal, hogy vagyonuk jelentős részét külföldön helyezik el, *járadékos államokká*, az egész világ pénzügyi kizsákmányolásának központjaivá lesznek. A kivitt tőke után húzott jövedelem számukra a meggazdagodás egyik legfontosabb forrása.

A későbbi fejlődés teljesen igazolta ezt a következtetést. 1929-ben például a külföldön elhelyezett tőke részesedése a nemzeti vagyonban a következőképpen alakult: Angliában 18%, Franciaországban 15%, Hollandiában körülbelül 20%, Svájcban és Belgiumban egyenként 12%, az Egyesült Államokban 4%. Az Egyesült Államok 1922-től 1932-ig több mint 9,2 milliárd kamatot kapott azoktól az országoktól, amelyekbe amerikai tőkét vittek ki.

Az imperializmus korában tehát olyan irányban halad a fejlődés, hogy a kizsákmányoló országok köre szükül, a kapitalista világ kizsákmányolt országainak köre viszont bővül. Az első világháború előtt Anglia, Franciaország, Németország és az Egyesült Államok számított uzsorás ország-

nak. Ezek közé tartoznak az olyan kis országok is, mint Svájc és Hollandia. Az első világháború után az Egyesült Államok és Anglia vált a világ pénzügyi kizsákmányolásának központjává.

„Az általános következtetés az — hangsúlyozta Sztálin elvtárs —, hogy a világot kizsákmányoló fő országok köre a háborúelőtti időszakhoz viszonyítva a végsőkig összeszűkült. Régebben a fő kizsákmányoló Anglia, Franciaország, Németország, és részben Amerika volt, most a végsőkig összeszűkült ez a kör. A világ fő pénzügyi kizsákmányolói, következésképpen fő hitelezői ma Észak-Amerika és részben segítőtársa — Anglia".*

Az 1914—1918-as háború eredményeképpen világviszonylatban nagy változások mentek végbe a tőkekivitel terén. Németország elvesztette korábbi külföldi beruházásait. Jelentékenyen lecsökkent Anglia és Franciaország külföldi érdekeltsége is. Ezzel szemben az Egyesült Államok tőkekivitele óriási mértékben megnövekedett. Az Egyesült Államok sokkal gyorsabb ütemben növelte külföldi beruházásait mint Anglia, s így külföldi beruházásainak nagyságát tekintve 1929-ben már majdnem egyvonalban volt Angliával.

A második világháború után az Egyesült Államok még osztatlanabbul tölti be a kapitalista világ fő pénzügyi kizsákmányolójának szerepét. A nyugateurópai országok állásai a tőkekivitel terén erősen megrendültek. Külföldi tőkeelhelyezésük nagy-

* Sztálin. A SzK(b)P XIV. kongresszusa. A Központi Bizottság politikai beszámolója, december 18-án. Lásd *Sztálin* Művei. 7. kot. 268—269. old. (oroszul).

sága jelentékenyen csökkent annak következtében, hogy számos közép- és délkeleteurópai ország kivált az imperializmus rendszeréből, hogy a gyarmatrendszer egyre fokozódó válsággal küzd, a gyarmati népek nemzeti szabadságharca pedig fellendul. Ezenkívül az angol, francia, olasz és holland tőke jelentős része a háború alatt és után a kapott áruk, nyersanyagok, élelmiszer és fegyverek fejében az Egyesült Államok kezébe vándorolt.

A nyugateurópai országoknak a második világháború előtt évi 1500 millió dollár biztosított jövedelmük volt a külföldi beruházásokból, most azonban, a háború következtében ez a jövedelem 500 millió dollárra csökkent. A nyugateurópai országok monopoltőkéje természetesen ma sem mondott le a tőkekivitelről, amikor pedig ezek az államok igen nehezen tudják fedezni folyó külföldi kiadásaikat. Az angol monopóliumok a dóminiumokon, Ausztráliában, Új-Zélandon, a Délafrikai Unióban fektetik be tőkéjüket, — miközben egyuttmüködnek a helyi monopoltőkével. A City monopolistái a gyarmati népek fokozott kizsákmányolásával szeretnék egyenesbe hozni a szekerük rúdját, különösen Afrikában, valamint a délázsiai gyarmatokon (Malájfold), ahol nyersanyagkitermelő üzemekbe, katonai berendezésekbe stb. fektetik tőkéjüket. A francia tőkések ugyanezt az utat követik Franciaország afrikai gyarmatain.

De egészében véve az európai országok tőkekivitelének nagysága a háborúutáni időben nagy-

mértékben csökkent, ezzel szemben az Egyesült Államok tőkekivitele a legnagyobb mértékben megnövekedett. A külföldi amerikai magánérdekeltségek összege csupán 1947-ben 8,1 milliárd dollárral emelkedett, s így elérte a 28,8 milliárd dollárt. Az Egyesült Államok kormánya ezenkívül 10—20 milliárd dollárt adott kölcsön az európai államoknak az Egyesült Államokból importált áruk kifizetésére. Ezeknek a kölcsönöknek leigázó feltételei, amelyek biztosítják a raktáron maradt amerikai áruk elhelyezését, alárendelik az európai államokat az amerikai tőke érdekeinek, megtosztják az európai államokat gazdasági és politikai függetlenségüktől.

Az amerikai tőke a háború után behatol Nyugat-Európa fejlett ipari országaiba és meghódítja gazdasági életük legfontosabb üzőereit. Még Anglia is az Egyesült Államok járszalagjára került és alárendelt helyzetet foglal el az amerikai-angol imperialista tömbben.

A tőkekivitel és az ezzel kapcsolatos árukivitel óriási szerepet játszik abban a harcban, amelyet az amerikai monopóliumok a világhegemóniáért, más országok gazdasági és politikai leigázásáért és rabságbadöntéséért folytatnak. Elegendő megemlítenünk, hogy a tőkekivitel az alapja a „Marshall-tervnek", amellyel a Wall Street monopóliumai le akarják igázni Európát.

4. A VILÁG GAZDASÁGI FELOSZTÁSA A TŐKÉSEK MONOPOLISTA SZÖVETSÉGEI KÖZÖTT

Lenin a tőkekivitel elemzése során kimutatta, hogy néhány roppant gazdag uzsorás ország átvitt értelemben felosztotta egymás között a világot.

„De a finánctőke — jegyzi meg Lenin — a világ *tényleges* felosztására is vezetett" (74. old.).

Lenin az imperializmusról szóló tanulmányában e megállapítása után áttér annak elemzésére, hogyan osztotta fel a finánctőke a világot, s elsősorban, hogyan osztották fel egymás között a világot gazdaságilag a tőkések monopolista szövetségei.

A monopóliumok arra törekednek, hogy az ország *belső* piacán osztatlanul uralkodjanak. A nyersanyagforrások, a pénz és az árueladás minden egyes országban a monopóliumok között oszlik meg. A külföldi verseny elleni harc érdekében a polgári államok olyan vámokat vetnek ki a behozott árukra, amelyek sok esetben meghaladják az illető áru árát. A hazai monopóliumok érdekében különféle korlátozásokat vezetnek be, sőt olykor teljesen megtiltják bizonyos áruk behozatalát a külföldről.

A magas vámoknak a monopolkapitalizmus korában kettős jelentőségük van. Először, elzárják a belső piacot a külföldi verseny elől s ilymódon lehetővé teszik a szindikátusoknak és trösztöknek, hogy olyan magas színvonalon tartsák az árakat, amely óriási extraprofitot biztosít számukra. Má-

sodszor, támadó fegyvert jelentenek a monopóliumoknak az új árupiacokért folyó harcban. Ez a harc hallatlanul kiéleződik. Roppant erejű tőkés monopolista szervezetek között folyik, amelyeket országuk államhatalma támogat. Az árupiacokért folyó harc, a nyersanyagpiacokért, a tőkebefektetési területekért, s általában a világ felosztásáért és újrafelosztásáért folyó harccal együtt, az imperializmus korában elkerülhetetlenül a fegyveres összeütközések és pusztító háborúk egyik okává lesz.

A monopóliumok, amint egyszer létrejöttek és döntő jelentőségre tettek szert a gazdasági életben, már nem érik be azzal, hogy a belső piacon uralkodnak. A mammut-monopóliumok termelésének méretei sokszor meghaladják az egyes országok belföldi piacának kereteit. A termelés koncentrációja olyan méreteket ölt, hogy a legnagyobb monopolista egyesülésekben egy-egy cikk világtermelésének jelentős része összpontosul. Amikor bizonyos áru termelésében világméretekben döntő szerep jut különböző országok két-három legnagyobb trösztjének, az ezek között folyó harc különösen éles és pusztító formákat ölt. A tőkekivitel növekedésével, a legnagyobb monopóliumok külföldi befolyási övezeteinek kiterjesztésével természetesen áll elő az a törekvés, hogy felosszák egymás között a világpiacot.

Az, hogy a monopóliumok túlnőnek az egyes államok határain és a világpiacra lépnek, a tőke és a termelés koncentrációjának új, még magasabb fokát jelenti. Lenin *ultramonopóliumnak* nevezi ezt a fejlődési fokot.

„Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka" c. munkájában Lenin az ásványolajipar és a villamossági ipar példáján kimutatja a nemzetközi monopóliumok szerepét. A világ ásványolajpiaca már az első világháború előtt ténylegesen a „Standard Oil" amerikai trösztnek, amely Rockefeller kezében van, és a főképpen angol tőke befolyása alatt álló „Royal Dutch Shell" konszern között oszlott meg. A villamossági cikkek piacát két monopolista cég tartotta kezében: a német „Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft" és az amerikai „General Electric Company", amelyet Morgan csoportja ellenőriz.

A két világháború között eltelt időszakban a nemzetközi monopóliumok még jobban elterjedtek. Egyúttal a világpolitikában betöltött jelentőségük is megnőtt. Óriási szerepük volt a világimperializmus erőinek a második világháborúra való előkészítésében.

Az amerikai, angol és francia monopóliumok szoros kapcsolatai azokkal a német tőkemágnásokkal, akik hatalomra juttatták Hitlert és fasiszta bandáját — ezek a kapcsolatok táplálták a fasiszta támadók irányában megnyilvánuló békülékeny politikát, amelyet a nyugati hatalmak a háborúelőtti időszakban folytattak. Az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország legnagyobb monopóliumai, amelyek kartellegyezményeket kötöttek a német trösztökkel, sugalmazták és irányították országaik kormányainak politikáját: a hitleri támadók bujtogatásának és a második világháború kirobbantásának politikáját. Az egyrészt Anglia és Franciaország,

másrészt pedig a hitleri Németország és a fasiszta Olaszország között létrejött müncheni egyezménynyel párhuzamosan ugyanezeknek az országoknak ipari és bankmágnásai számos gazdasági szerződést kötöttek egymással.

Számos nemzetközi kartellegyezményben kikötötték, hogy még háború esetén sem szünnek meg. A nemzetközi monopóliumokkal kapcsolatban álló kapitalista körök erélyes tevékenységet fejtettek ki — különösen az Egyesült Államokban — elsősorban Amerikának az európai háborúban való részvétele ellen, majd a hitlerista Németországgal való „kompromisszumos béke" érdekében. A háború befejezése után ezek a körök elszánt harcot indítottak a Németország demilitarizálására és demokratizálására irányuló potsdami határozatok ellen, azért, hogy megóvják és helyreállítsák Németország hadigazdasági bázisát, mert Németországot tekintik az amerikai világuralomért folyó harc legfontosabb hadigazdasági bázisának és hadászati felvonulási területének.

A legnagyobb monopóliumok gazdasági tekintetben osztják fel egymás között a világot. De jelenti-e a világnak ez a gazdasági felosztása a monopolista szövetségek között folyó harc megszünését? Természetesen — nem. Ha a monopóliumok uralma az országon belül nemcsak nem szünteti meg a versenyt, hanem ellenkezőleg, a végsőkig kiélezi azt, úgy még nagyobb mértékben igaz ez a nemzetközi monopóliumok tekintetében.

Lenin az imperializmusról szóló munkájában kimutatja, hogy a világ gazdasági felosztására vo-

natkozó minden egyezmény az egyezmény részvevőinek valamely meghatározott erőviszonyát tükrözi vissza. De a helyzet az, hogy a trösztök erőviszonya állandóan változik, s a fejlődés egyenlőtlensége, a háború, a gazdasági válságok stb. következtében feltétlenul változnia is kell.

Bármilyen egyezményt is kötnek a monopolisták, ez nem lehet tartós, nem szakítja félbe a szerződő felek közötti harcot. A harc folytatódik, csak más módszerekkel, más formában. A monopolistak nemzetközi egyezményei minden megrázkódtatásnál, például válságnál, széthullanak, s a harc bizonyos ideig ismét nyiltan folyik.

Ebből világosan kitűnik, mennyire ostobák mindazok az elméletek, amelyek szerint a nemzetkozi monopolista egyezmények békés úton elsimíthatják a befolyásos tőkés csoportok között keletkezett valamennyi ellentétet.

„Ez a nézet — írja Lenin — elméletileg teljes badarság, gyakorlatilag pedig nem egyéb, mint szofizma és a leghitványabb opportunizmus becstelen védelmezését szolgáló módszer. A nemzetközi kartellek megmutatják, mennyire kifejlődtek ma már a tőkés monopóliumok és hogy *miért* folyik a harc a kapitalisták szövetségei között. Ez utóbbi körülmény a legfontosabb; csak ez magyarázza meg nekünk az események történelmi és gazdasági jelentőségét, mert a harc *formája* változhat és állandóan változik is, különféle, aránylag speciális és ideiglenes okoknak megfelelően, de a harc *lényege*, osztály*tartalma sehogy sem változik*, amíg osztályok vannak“ (83. old.).

A nemzetközi monopóliumok egész további fejlődése ragyogóan igazolta Lenin e szavainak helyességét. A nemzetközi monopóliumok létrejövetele és növekedése nemcsak nem enyhíti az imperialisták táborán belüli ellentéteket és harcot, hanem ellenkezőleg, még jobban kiélezi az imperialista csoportok és hatalmak között folyó versengést és különösen heves összeütközésekre vezet közöttük.

Az utóbbi évtizedek folyamán a nemzetközi monopóliumok nem a békítők szerepét játszották, amint azt az opportunisták, a kapitalizmus védelmezői állították, hanem igazi háborús gyujtogatóknak bizonyultak.

5. A VILÁG TERÜLETI FELOSZTÁSA A NAGYHATALMAK KÖZÖTT ÉS A VILÁG ÚJRAFELOSZTÁSÁÉRT FOLYÓ HARC

A világ gazdasági felosztása a kapitalisták szövetségei között szorosan összefügg a világnak a nagyhatalmak között történő területi felosztásával, a gyarmatokért, a „befolyási övezetekért" folyó elkeseredett harccal.

Azt a fejezetet, amelyben a világnak a kapitalisták szövetségei között történő felosztását tárgyalja, Lenin a következő szavakkal fejezi be:

„A legújabb kapitalizmus korszaka azt mutatja, hogy a kapitalista szövetségek között a világ gazdasági felosztása *talaján* bizonyos viszonyok alakulnak ki s emellett, ezzel összefüggésben a politikai szövetségek, az államok közt bizonyos viszo-

nyok alakulnak ki a világ területi felosztása, a gyarmatokért folytatott harc, a «gazdasági területért folytatott harc» talaján" (84. old.). Ebből természetesen adódik az átmenet annak a kérdésnek vizsgálatára, hogy a nagyhatalmak felosztják egymás közt a világot.

Az imperializmus korában a világ legtávolabb eső zugai belesodródnak a gazdasági forgalomba. Ezer meg ezer szál fűzi egybe az egész világot. A *kapitalista világgazdaság* kialakulása befejeződik. Az imperializmus idején „az egyes országok és az egyes nemzetgazdaságok már nem önmagukban zárt egységek, hanem a világgazdaságnak nevezett egységes lánc szemeivé lettek".* Ez a világgazdaság az uralmi és alárendeltségi viszonyon épül fel.

Mint tudjuk, a gyarmatok nem az imperialista korszak találmányai; sőt, jóval a kapitalizmus keletkezése előtt is voltak gyarmatok.

„De az imperializmusról szóló «általános» elmefuttatások, amelyek elfelejtik vagy háttérbe szorítják a gazdasági és társadalmi alakulatok közti gyökeres különbségeket, elkerülhetetlenül üres közhelyekké vagy afféle «nagyzolássá» válnak, mint amilyen például a «Nagy-Róma és Nagy-Britannia» összehasonlítása. Még a kapitalizmus *előző* szakaszainak kapitalista gyarmatpolitikája is lényegesen különbözik a finánctőke gyarmatpolitikájától" (92. old.).

Az imperializmus korában vívott harc, az

* Sztálin. A leninizmus alapjairól. Lásd *Sztálin*. A leninizmus kérdései. Szikra 1950. 29. old.

imperializmus korának területhódításai és az előző korok gyarmatpolitikája között mutatkozó alapvető különbségek elsősorban a következőkben foglalhatók össze.

Először, az imperializmus korában a világ területi felosztása befejeződött és az újrafelosztásért folyó harc került napirendre.

Másodszor, az imperializmus korában, a monopóliumok és a finánctőke uralma idején, a tőkekivitel döntő jelentősége mellett valamennyi előző korhoz viszonyítva hatalmas mértékben megnőtt a gyarmatok szerepe.

Még a mult század hetvenes éveiben, a korábbi, a monopóliumelőtti kapitalizmus legnagyobb virágzása idején, Angliának vitathatatlan monopóliuma volt a gyarmatpolitikában. Franciaország gyarmati birtokai elenyészőek voltak. Anglián és Franciaországon kívül számos másodrendű európai államnak is voltak gyarmatai: Spanyolországnak, Portugáliának, Hollandiának — ezek abból az időből tartották meg gyarmataikat, amikor még nagy szerepet játszottak a világkereskedelemben. A fiatal kapitalista országoknak — az Egyesült Államoknak, Németországnak, Japánnak és Olaszországnak — akkor nem voltak gyarmatai.

A földön hatalmas kiterjedésű területek voltak még, amelyeket nem foglaltak el a kapitalista hatalmak, földek, amelyek ebben a tekintetben „senki földje", „gazdátlanok" voltak. Elegendő megemlítenünk, hogy 1876-ban Afrikában az európai hatalmak gyarmatai a kontinensnek csupán egytized részét foglalták el; az ázsiai kontinensen és a Csen-

des-óceán szigetein Polinézia az egész területnek körülbelül a felét nem foglalták még el a kapitalista államok.

A XIX. század vége volt a legnagyobb méretű gyarmathódítás időszaka. Anglián kívül ebben az időszakban az Egyesült Államok, Franciaország és Németország is szerzett számos gyarmatot.

Azok az adatok, amelyeket Lenin „Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka" c. munkájában idéz, megmutatják, hogy a nagyhatalmak 1876-tól 1914-ig körülbelül 25 millió négyzetkilométer területet foglaltak el, vagyis kétszer akkora területet, mint egész Európa. A legtöbb földhöz a régi kapitalista országok: Anglia és Franciaország jutottak.

Az angol gyarmatok területe már 1860-ban 2,5 millió négyzetmérföld, lakosságuk száma pedig 145 millió volt; 1899-ben területük 9,3 millió négyzetmérföldre, lakosságuk száma pedig 309 millió főre rúgott. A mult század utolsó negyven éve tehát a Brit Gyarmatbirodalom óriási terjeszkedésének időszaka volt.

Franciaország, amely korábban csak kisebb területeket birtokolt Afrika északi partján Algéria és az ázsiai kontinens délkeleti partvidékén Indokína a XIX. század végére imperialista nagyhatalommá vált, 3,7 millió négyzetmérföld gyarmati birtokkal.

A fiatalabb kapitalista országoknak: az Egyesült Államoknak, Németországnak, Olaszországnak stb. már csak morzsák jutottak. A kizsákmányo-

lásra legalkalmasabb országok már el voltak foglalva.

Meg kellett elégedniök a viszonylag másodrendü gyarmati birtokokkal, vagypedig meg kellett kísérelniök hatalmukba keríteni azokat a gyarmatokat, amelyeket korábban mások már elfoglaltak.

Mindemellett Németország ebben az időszakban 1 millió négyzetmérföld területet szerzett, 16,7 millió lakossal, az Egyesült Államok pedig hatalmába kerítette a Csendes-óceán legfontosabb támaszpontját — a Fülöp-szigeteket — és számos kisebb gyarmatot szerzett.

Az első világháború (1914—1918) elején a világ 1700 millió lakosából körülbelül 600 millió élt a gyarmatokon és 350 millió — az anyaországokban.

A gyarmati birtokok oroszlánrészét a nagyhatalmak foglalták el. Ezek kezében volt az első világháború előestéjén a gyarmatok egész területének háromnegyed része és lakosságuk túlnyomó többsége.

A XIX. század végéig befejeződött a világ felosztása, nem maradt többé szabad föld, olyan helyzet alakult ki, amikor csak úgy lehetett gyarmatokat szerezni, csak úgy lehetett valamilyen területet meghódítani, hogy elveszik korábbi birtokosától. Napirendre került a világ újrafelosztásának kérdése.

Az imperializmusról szóló tanulmány előkészítő munkáiban Lenin idézi egy polgári író, egy bizonyos Steffen érdekes beismerését a világ felosztására és az azzal kapcsolatos távlatokra vonatkozólag.

„... A világ csaknem «fel van osztva» — írta ez a szerző 1915-ben. — De a világtörténelem arra tanít bennunket, hogy a birodalmaknak az a törekvésük, hogy *egymást* osszák fel, ha már egyszer többé-kevésbbé felosztották a világ minden részének «gazdátlan» földjeit."*

Amikor Lenin ezt a helyet idézi, jegyzeteiben aláhúzza az „egymást" szót és a szélen a következő ékesszóló megjegyzést teszi: „Jól mondja!"

A huszas évek elejétől napjainkig eltelt idő tapasztalatai azt bizonyítják, hogy a világ újrafelosztásáért folyó harc végeredményben a világuralomért folyó harcra vezet. Napjainkban az amerikai monopolista körök nyiltan hirdetik, hogy irányt vettek világuralmuk erőszakos megteremtésére, s ilyenformán a német imperializmus nyomdokaiba lépnek, amely világuralmi célja érdekében kétszer robbantott ki világháborút.

A világ felosztásáért és újrafelosztásáért folyó harc azt jelenti, hogy a kapitalizmus túlnő a nemzeti határok keretein, hogy elkerülhetetlenül megteremti a nemzeti elnyomás rendszerét. Lenin kimutatta, hogy a monopolkapitalizmus óriási veszélyt rejt magában a népek önállóságára, szabadságára és függetlenségére nézve. Azt írta:

„A kapitalizmusnak szük lett a hely azokban a régi nemzeti államokban, amelyek megteremtése nélkül nem tudta volna megdönteni a feudalizmust... A nemzetek felszabadítójából, ami a kapitalizmus a

---

* *Lenin.* Fuzetek az imperializmusról. Goszpolitizdat 1939. 215. old. (oroszul).

feudalizmus ellen folytatott harcban volt, az imperialista kapitalizmus a nemzetek legnagyobb elnyomójává lett."*

A legkülönfélébb formákban jelentkező nemzeti elnyomás és faji megkülönböztetés az imperializmus elkerülhetetlen jellegzetessége. Ezeknek a jelenségeknek gyökerei, mint a lenini-sztálini imperializmuselmélet kimutatja, a monopolkapitalizmus gazdaságába nyúlnak.

Ebből adódik az a rendkívül fontos következtetés, amely szerint az imperializmus korában a nemzeti kérdés keretei kibővülnek s a nemzeti kérdés a dolgok természetéből kifolyólag egybeolvad a gyarmatok általános kérdésével. A nemzeti elnyomás tehát egy ország belső kérdéséből államközi kérdéssé, az imperialista hatalmak politikájának kérdésévé válik, amely politika arra irányul, hogy bármilyen eszközzel, ha szükséges, fegyveres erőszakkal és háborúval is, rabságba döntse a gyengébb nemzeteket.

Olyan helyzet alakul ki, amikor a „világ két táborra oszlik: a maroknyi civilizált nemzet táborára, amely birtokában tartja a finánctőkét és a földkerekség lakosságának óriási többségét kizsákmányolja, s a gyarmatok, meg a függő országok elnyomott és kizsákmányolt népeinek táborára, amelyhez ez a többség tartozik".**

A már felosztott világ újrafelosztásáért folyó

---

* Lenin. A szocializmus és a háború. Lásd *Lenin* Művei. 4. kiad. 21. kot. 273. old. (oroszul).

** Sztálin. A leninizmus alapjairól. Lásd *Sztálin*. A leninizmus kérdései. 66—67. old.

harc a kapitalizmus monopolista szakaszának egyik alapvető jellegzetessége. Századunk egész első fele, egész mai korunk igazolja ezt a tudományos következtetést, amely a lenini-sztálini imperializmuselmélet egyik talpköve.

A monopolkapitalizmus korában, amikor a világ területi felosztása befejeződött és áll a harc a világ újrafelosztásáért, a gyarmatok szerepe és jelentősége a monopóliumelőtti korszakhoz viszonyítva lényegesen megváltozik. Lenin ezzel kapcsolatban a következőket írta:

„A gyarmatpolitika nagyszámú «régi» mozzanatához a finánctőke a nyersanyagforrásokért, a tőkekivitelért, a «befolyási övezetekért» — vagyis előnyös üzleteket, koncessziókat, monopolista profitot stb. biztosító területekért — s végül általában a gazdasági területekért folyó harcot fűzte hozzá" (139—140. old.).

A *nyersanyagforrásokért* folyó harcnak óriási szerepe van a monopóliumok és a hátuk mögött álló imperialista hatalom között folyó állandó versengésben.

Az ipar fejlődése az előrehaladott kapitalista országokban hatalmas mennyiségű nyersanyagot tett szükségessé. Óriási mértékben megnövekedett a kapitalista ipar által feldolgozott gyapot, gyapjú, vasérc, színesfém stb. mennyisége. Az új iparágaknak új nyersanyagfajtákra van szükségük: kaucsukra, ásványolajra, színesfémekre, vegyi nyersanyagra stb.

Lenin hangsúlyozta, hogy a monopóliumok uralma akkor a legszilárdabb, amikor hatalmukba

kerítik a nyersanyagforrásokat. A nyersanyagforrások monopóliumos birtoklása ugyanis óriási előnyöket biztosít a versenyharcban. A monopóliumok ezért minden erejükkel azon vannak, hogy ellenfeleiket megfosszák a nyersanyagforrásoktól és így megrabolják őket a verseny minden lehetőségétől. „Mennél magasabb fejlettségü a kapitalizmus, mennél erösebben érezhető a nyersanyaghiány, mennél élesebb a verseny és a nyersanyagforrások utáni hajsza az egész világon, annál elkeseredettebb a gyarmatok szerzéséért folyó harc" (93. old.).

A második világháború után az amerikai monopolisták indítottak harcot a gyarmatokért és befolyási övezetekért. A tőkekivitelt és az Egyesult Államok által a világpiacon folyó versenyharcban elfoglalt állások megszilárdítását igyekeznek felhasználni arra, hogy az európai államok gyarmatain uralkodó helyzetre tegyenek szert, másodrangú helyre és függő helyzetbe szorítsák az európai tőkét.

A gyarmatok kizsákmányolásának és annak az extraprofitnak, amelyet az imperialisták a gyarmatokban lefölöznek, fontos szerepe van az imperialista országok egész gazdasági életében. De a kapitalizmus fejlödése ebben a tekintetben is elkerulhetetlenül ellentmondásainak növekedéséhez és kiéleződéséhez vezet. Egyfelöl a gyarmathódítás lehetövé teszi a burzsoázia számára, hogy a munkásosztály elenyészően kis felsö rétegét megvásárolja. Másfelöl, a gyarmathódítás azt jelenti, hogy az egész világ két táborra oszlik: az imperialista hatalmak kis csoportja szemben áll az emberiség zömével.

„Az imperializmus... olyan világrendszer, amelyben a Föld lakosságának óriási többségét maroknyi «elörehaladott» ország tartja pénzügyi rabságban és gyarmati elnyomásban"

A gyarmatokon és a függő országokban élő elnyomott népek nemzeti felszabadító harcának növekedése alapjaiban ássa alá az imperializmust és elökészíti annak bukását. A gyarmatok, Sztálin elvtárs ismert kifejezésével élve, az imperializmus tartalékából a proletárforradalom tartalékává lesznek.

A második világháború hatalmas lendületet adott a gyarmatokon folyó nemzeti felszabadító mozgalomnak. Sok gyarmati és függő ország tevékenyen résztvett a fasiszta támadók ellen viselt háborúban. Ezeknek az országoknak egyike-másika hadműveleti terület volt és bizonyos időre belekerült az ellenség megszállási övezetébe. A gyarmati hatalmak: Anglia, az Egyesült Államok, Franciaország és Hollandia a háború alatt a japán imperialista hódítókkal szemben képtelen volt megvédeni gyarmati birtokait (Szingapur, Burma, a Fülöp-szigetek, Indokína, Indonézia). Ez a körülmény halomra döntötte a gyarmati lakosság nagy tömegeinek a gyarmatosítók erejéről alkotott elképzeléseit.

A japán megszállás viszonyai között keletkezett nemzeti felszabadító harc sok esetben partizánháború jellegét öltötte, a japán imperialisták kikergetése után pedig a minden néven nevezendő gyarmati

---

* Sztálin A leninizmus alapjairól. Lásd *Sztálin.* A leninizmus kérdései. 29. old.

igától való megszabadulás és az állami önállóság jelszava alatt folytatódott.

A második világháború nyomán hallatlanul kiélezödött a gyarmati rendszer válsága. A gyarmati és függő országok népei felkeltek az imperialista elnyomás ellen, fegyverrel kezükben vívják ki a függetlenséget és állami önállóságukat. A gyarmati népek nem akarnak beletörödni elnyomott helyzetükbe. Az anyaországok uralkodó osztályai nem képesek többé a régi módon kormányozni a gyarmatokat. A kínai forradalom győzelme, amely annak következtében vált lehetségessé, hogy a Szovjetunió szétzúzta az imperialista Japán fegyveres erőit, a második világháború után az egyik legnagyobb vereséget mérte az imperialista rendszerre. Az imperializmus uralma alatt álló terület egyre csökken a gyarmati világban folyó nemzeti szabadságharc terjedése következtében.

Az imperialista hatalmak minden erejüket latba vetik, hogy az erőszak és a megtévesztés módszereinek párosításával megtörjék a gyarmati népek elszántságát és újból az imperialista uralom igájába kényszerítsék öket. De a gyarmatvilág népei, a gyarmatosítók minden ravaszkodása ellenére, állhatatosan és elszántan harcolnak felszabadulásukért.

AZ IMPERIALIZMUS TÖRTÉNELMI HELYE

1. AZ IMPERIALIZMUS — A KAPITALIZMUS KÜLÖN TÖRTÉNELMI SZAKASZA

Ha azt követelnék tőlünk, hogy a lehető legrövidebben határozzuk meg az imperializmust, mondja Lenin „Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka" c. munkájában, azt kellene mondanunk, hogy az imperializmus a kapitalizmus monopolista szakasza. Ez a meghatározás már magábanfoglalja az új korszak számos döntő mozzanatát, „mert egyrészt a finánctőke nem más, mint néhány igen nagy monopolista bank tőkéje, amely összeolvadt az ipari kapitalisták monopolista szövetségeinek tőkéivel; másrészt pedig a világ felosztása átmenet arról a gyarmatpolitikáról, amely akadálytalanul terjeszkedhetik a még egyetlen kapitalista állam által sem elfoglalt területeken, a már teljesen felosztott földterületek monopolista birtoklásának gyarmatpolitikájára" (99. old.).

Az imperializmusnak, mint a kapitalizmus monopolista szakaszának meghatározása tehát már magábanfoglalja az új korszak legfőbb sajátosságát.

Lenin mélyreható és alapos tanulmánya nyomán bővül, tökéletesebbé válik és konkretizálódik a monopolkapitalizmus meghatározása.

Az imperializmus teljesebb meghatározása így hangzik: „Az imperializmus... kapitalizmus, fejlődésének abban a szakaszában, amelyben kialakult a monopóliumok és a finánctőke uralma, a tőkekivitel kimagasló jelentőségre tett szert, megkezdődött a vi-

lág felosztása a nemzetközi trösztök között és befejeződött a Föld egész területének felosztása a legnagyobb kapitalista országok között" (100. old.).

Amikor Lenin az imperializmust meghatározza, a kapitalizmus monopolista szakaszának öt fő ismertetőjelét foglalja egybe meghatározásában, majd így folytatja:

„Alább még látni fogjuk, hogyan lehet és kell is másképpen meghatározni az imperializmust, ha nemcsak az alapvető, tisztára gazdasági fogalmakat (amelyekre a fenti meghatározás szorítkozik), hanem a kapitalizmus jelen szakaszának történelmi helyét a kapitalizmus egész fejlődéséhez viszonyítva, vagy az imperializmus és a munkásmozgalom két alapvető irányzata közötti viszonyt vesszük figyelembe. Azonnal meg kell jegyeznünk, hogy az imperializmus ilyen értelemben kétségtelenül a kapitalizmus külön fejlődési szakaszát képezi" (100. old.).

Ilyenformán a probléma tisztán gazdasági oldala, amelyet az imperializmus öt alapvető ismertetőjele jellemez, az imperializmusnak mint a polgári társadalom külön fejlődési szakaszának meghatározásával egészül ki. Ez az utolsó sajátosság az imperializmus gazdasági mibenlétén kívül annak a történelmi helynek meghatározását is magábanfoglalja, amelyet az imperializmus általában a kapitalizmus viszonylatában elfoglal, továbbá „az imperializmus és a munkásmozgalom két alapvető irányzatának viszonyát" is tartalmazza.

Könnyen megérthetjük, mit akart mondani Lenin ezekkel a legális, cenzúrázott kiadás számára írt szavakkal. A munkásmozgalom említett két fő

irányzata: a forradalmi marxisták — a bolsevikok — a barikádok egyik oldalán, a szocializmus árulói a másikon. Arról van hát szó, hogy az imperializmus milyen történelmi helyet tölt be a szocialista forradalom, a proletariátus forradalmi harcának alapvető feladatai tekintetében.

Az imperializmus olyan meghatározásánál, amely ezeket a mozzanatokat is felöleli, természetesen már nem szorítkozhatunk a „tisztán gazdasági fogalmakra". Ehhez az imperializmus teljes, alapos ismerete szükséges, amely egyaránt magábanfoglalja a munkásosztály részéről a szocializmusért folyó harc megváltozott feltételeinek számbavételét, a politikai nyomás növekedését, a polgári parlamentarizmus és a polgári demokrácia válságát, a tőkés társadalom életének minden területén megnyilvánuló reakció fokozódását, a munkásosztály züllött felső rétegének megvásárlását a burzsoázia által, a militarizmus hatalmának növekedését stb. Mindezek a jelenségek kimerítő magyarázatra találnak a leninisztálini imperializmuselméletben. Ezek nem véletlen mozzanatok, hanem a kapitalizmus általános rothadásának és bukásának egymással szorosan összefüggő oldalai. Az imperializmus történelmi helyét a kapitalizmus viszonylatában a polgári rend valamennyi ellentmondásának soha nem látott növekedése és kiéleződése jellemzi, ami elkerülhetetlenül imperialista háborúkra és titáni osztályharcokra vezet. Az egész polgári világ gazdasági életének alapjaira vonatkozó adatok a kapitalizmus valamennyi ellentétének, gazdasági és politikai, osztály-

és nemzeti ellentéteinek hatalmas növekedését és kiéleződését mutatják.

Lenin elemzésének eredménye az alábbi következtetés:

„Az imperializmus a kapitalizmus sajátos történelmi szakasza. Hármas sajátossága van: az imperializmus (1) — monopolkapitalizmus; (2) — élősdi vagy rothadó kapitalizmus; (3) — halódó kapitalizmus".*

Ebben a meghatározásban kimerítő teljességgel rajzolta meg az imperializmus történelmi helyét: az imperializmus a proletariátus szocialista forradalmának előestéje.

2. AZ IMPERIALIZMUS — MONOPOLKAPITALIZMUS

Az imperializmust, mint monopolkapitalizmust, a polgári társadalom fő ellentmondásának — a termelés társadalmi jellege és az elsajátítás magántőkés jellege között mutatkozó ellentmondásnak — soha nem látott kiéleződése jellemzi.

A monopólium egybefüzi az óriásvállalatokat, egyesíti százezrek munkáját, gyakran számításba veszi az árupiacokat, a nyersanyagforrásokat, kezébe kaparintja a szakképzett kádereket, a tudományos erőket, a találmányokat és tökéletesítéseket. A monopóliumok uralma tehát a tőkés termelési rendben a végsőkig társadalmasítja a termelést. De

* Lenin. Az imperializmus és a szakadás a szocializmus táborában. Lásd *Lenin.* Marx, Engels, marxizmus. Szikra 1949. 287. old.

a termelés társadalmasításának ez a hatalmas előrehaladása maroknyi tőkés érdekeit szolgálja. A néptömegeknek nemcsakhogy semmi előnyük nincsen a termelőerők óriási fejlődéséből, hanem ellenkezőleg, nyomoruk és kizsákmányolásuk a végsőkig fokozódik.

„... Az emberiségnek az az óriási haladása, amely ebben a társadalmasításban rejlik... a spekulánsok javára szolgál" (29. old.).

Ez az a kiáltó ellentmondás, amely a monopolkapitalizmus kirívó reakciós jellegét meghatározza.

„... A kisszámú monopolista nyomása a lakosság többi része számára százszor súlyosabbá, érezhetőbbé, elviselhetetlenebbé válik" (27. old.).

A termelés társadalmasításának magas foka arról tanuskodik, hogy a társadalom szocialista átalakításának már régóta megvan minden anyagi feltétele. Annál élesebben mutatkozik meg az ellentmondás a termelés társadalmi jellege és az elsajátítás magántőkés jellege között.

Ez az ellentmondás abban jut kifejezésre, hogy a termelésnek a monopóliumok által történő társadalmasításával egyutt a közöttük folyó versenyharc fokozódik és kiéleződik, s nő a társadalmi termelés anarchiája.

A monopolkapitalizmus nem küszöböli ki az árutermelés és a reá jellemző anarchia ellentmondásait, sőt a végsőkig kiélezi ezeket az ellentmondásokat.

Régebben, a szabadverseny uralma idején, sok önálló vállalkozó harcolt egymással. Most a tőkések

hatalmas egyesülései között folyik a harc. Ezt a harcot áru- és nyersanyagpiacokért, kedvező tőkebefektetésekért és mindenféle tőkés profitért vívják. A harc az egy és ugyanabban a termelési ágban működő monopóliumok között, a különféle termelési ágak tőkés szövetségei között, a trösztök és az egyesüléseken kívül maradó vállalkozók között folyik. Végül, a monopóliumokon belül szakadatlan harc folyik a kvótákért (vagyis az egyes vállalatokra jutó termelés százalékarányának emeléséért), a befolyásos és előnyös állásokért stb. A verseny sokoldalú, zavaros, bonyolult formákat ölt és soha nem látott élességet ér el.

„Az imperializmus bonyolítja és kiélezi a kapitalizmus ellentmondásait, a szabadversennyel «kuszálja össze» a monopóliumokat, de *nem tudja kiküszöbölni* a cserét, a piacot, a versenyt, a válságokat stb.

Az imperializmus elavuló, de nem elavult, halódó, de nem kimúlt kapitalizmus. Nem tiszta monopóliumok, hanem monopóliumok cserével, piaccal, versennyel és válságokkal együtt — ez általában az imperializmus leglényegesebb sajátossága."*

Az imperializmus lenini elemzése a monopólium és a verseny egységét és egyidejű harcát, az egymásnak ellentmondó elvek egymásbafonódását mutatja.

„Éppen az egymásnak ellentmondó «alapelveknek»: a versenynek és a monopóliumnak ez az egye-

* Lenin. Anyag a pártprogram felülvizsgálásához. Lásd *Lenin* Művei. 4. kiad. 24. kot. 426. old. (oroszul).

sítése jellemző az imperializmusra, éppen ez készíti elö az összeomlást, vagyis a szocialista forradalmat."*

A kapitalizmus azzal, hogy társadalmasítja a munkát, a szocialista forradalom talaját készíti elő.

Lenin kimutatja, hogy a kapitalizmus imperialista szakaszában a termelés legteljesebb társadalmasítására vezet, mondhatnánk, akaratuk ellenére és tudtukon kívül belevonszolja a tőkéseket valamilyen uj társadalmi rendbe, amely átmenet a teljes szabadversenyről a teljes társadalmasításra.

Lenin már az első világháboru éveiben megjegyezte, hogy minden ország, háborún és pusztításon keresztul, a monopolkapitalizmusról az állammonopolista kapitalizmus felé kénytelen haladni. A tőkés országok háborús gazdaságát, amely tegyház a munkások és paradicsom a tokések számára, Lenin haborus monopolista állampkapitalizmusnak nevezte. Az állammonopolista torekvéseket elsösorban az jellemzi, hogy a monopoliumok még szorosabban nónek ossze a polgári állammal, s hogy annak egész gépezete, egész bel- és kulpolitikája egyaránt, még kozvetlenebbul a leghatalmasabb monopóliumok érdekeit szolgálja. A monopolista államkapitalizmus ugyanakkor még jobban kiélezi a polgári társadalom ellentmondásait. Hiszen, amíg a kapitalizmus alapja — a termelési eszkozok magántulajdona — megvan, szó sem lehet a termelési anarchia és a verseny leküzdéséről.

---

* Ugyanott, 126. old.

A „szervezett kapitalizmusra" vonatkozó minden szóbeszéd a burzsoázia lakájainak reformista koholmánya, akik ezzel be akarják csapni a dolgozó tömegeket. A tőkés társadalomban nem a gazdaság van az állam kezében, hanem ellenkezőleg, „az állam van a tőkés gazdaság kezében".* A tőkés gazdaság a monopóliumok kezében van, amelyeknek nincs meg az erejük ahhoz, hogy a polgári társadalom gazdasági törvényeinek spontán erejét kiküszöböljék vagy megfékezzék.

Ebből világosan kitűnik a Varga akadémikus által felvetett tételnek teljes badarsága és marxistaellenes jellege, amely szerint az államnak a polgári országok gazdaságában döntő szerepe van. Ez a tétel a polgári állam „osztályfeletti" jellegére és a tőkés országokban alkalmazott „tervezésre" vonatkozó állításokkal együtt nem egyéb, mint kísérlet a „szervezett kapitalizmus" reformista elméletének felújítására.

A monopolista államkapitalizmus a monopóliumok teljhatalmára vezet; az államhatalom mint a monopóliumok közvetlen eszköze lép fel a monopóliumok kizsákmányoló tevékenységében és terjeszkedésre irányuló kalandjaiban, ami számos különösen éles ellentétre és összeütközésre vezet.

Lenin feltárta a monopolista államkapitalizmus mélyen antagonisztikus voltát és kimutatta, hogy a monopolista államkapitalizmus egyfelől katonai fegyház a munkások számára, másfelől pedig a ter-

* Sztálin. Beszélgetés H. G. Wells-szel. Lásd *Sztálin.* A leninizmus kérdései. 10. kiad. 602. old. (oroszul).

melés társadalmasításának további fokozódását jelenti.

A második világháború után a monopolista államkapitalizmus egyik megnyilvánulása az egyes gazdasági ágak álnacionalizálása, amelyet Angliában hajtottak végre. Az angol labouristák és más országok jobboldali szocialistái ezzel kapcsolatban azt állítják, hogy amikor egyes iparágak és üzemek (szénbányák, vasúti közlekedés, az Angol Bank, az acélipar) a polgári állam kezébe mentek át, „egy lépést tettek a szocializmus felé". Valójában ezek a rendszabályok a nagytőke megmentését szolgálták: a veszteséggel dolgozó üzemek tulajdonosait mentesítették az üzemek újjáalakításával járó kockázattól és kiadásoktól, s a munkáspárti kormány az adófizetőkből kipréselt busás kártérítéssel jutalmazta meg a tőkéseket. Angliában az államosított vállalatok igazgatása a monopóliumok képviselőinek, régi tulajdonosaiknak kezében maradt. Az államosított üzemekben még kíméletlenebbül zsákmányolják ki a munkásokat.

Az államhatóságok ugyanakkor áron alul szétosztották és eladták a monopóliumoknak azt a több tucatnyi nagyüzemet, amelyeket a háború alatt a nép pénzéből építettek.

Az államszervek a legtöbb kapitalista országban a háború után — bár kisebb mértékben, mint a háború folyamán, továbbra is több funkciót végeznek a beruházások, külkereskedelmi műveletek stb. terén. Ezt a tevékenységüket a vezető monopóliumok utasítására és ezek közvetlen ellenőrzésével fejtik ki, olyanformán, hogy az állami gazdasági szervek-

ben a vezető állásokat vagy nagy üzletemberek, vagy pedig fizetett alkalmazottaik — jogászok, mérnökök stb. foglalják el.

Lenin megmondotta, hogy a kapitalizmus monopolista szakaszában elért társadalmi fejlődési fok és a társadalom szocialista átalakítása között nincs és nem is lehet semmiféle közbeeső lépcsőfok. Emellett Lenin azt tanítja, hogy „a kapitalizmus maga teremti meg sírását, maga teremti meg az új rend elemeit és ugyanakkor, ha nem történik «ugrás», ezek az egyes elemek mit sem változtatnak az általános helyzeten, nem döntik meg a kapitalizmus uralmát".*

Szükség van az ugrásra, szükség van a *proletariátus diktatúráját* megteremtő *proletárforradalomra*. Csak akkor kezdődik el a szocialista társadalom építése.

3. AZ IMPERIALIZMUS — ÉLŐSDI VAGY ROTHADÓ KAPITALIZMUS

Lenin rothadó, élősdi kapitalizmusnak nevezte az imperializmust. A monopóliumok uralma feltétlenül kiváltja a pangás és rothadás tendenciáját. A szabadverseny idején minden vállalkozó azon igyekszik, hogy a termelési költségek csökkentése útján növelje hasznát, a termelési költségek csökkentése érdekében viszont mindenféle technikai újításokat vezet be. Ezzel szemben a monopólium ab-

* Lenin. Nézeteltérések az európai munkásmozgalomban. Lásd *Lenin. Marx, Engels, marxizmus*, 235. old.

ban a helyzetben van, hogy a piacon maga szabja meg az árakat és mesterségesen magas színvonalon tudja tartani azokat. A monopóliumok gyakran félnek a felfedezésektől és találmányoktól, amelyek alááshatják monopolista helyzetüket és elértéktelenithetik a termelésbe fektetett óriási tőkéiket. A kartellek és trösztök számtalan akadályt gördítenek a technikai fejlődés útjába, feltartóztatják és hátráltatják a termelőerők fejlődését.

A monopóliumra tehát jellemző a pangás és a rothadás tendenciája, és bizonyos körülmények között ez a tendencia még felul is kerekedhetik. De „hiba volna azt gondolni, hogy ez a rothadási tendencia kizárja a kapitalizmus gyors növekedését..." (140. old.)

Ellenkezőleg, az imperializmusra éppen e két tendencia elkeseredett harca jellemző. Ez a harc rendkívül mély ellentéteket szül.

Bizonyos körülmények között hol az egyik, hol a másik tendencia, hol a monopóliumra jellemző pangás tendenciája, hol a technikai tökéletesítésre való törekvés kerekedik felül. Lenin több izben hangsúlyozza, hogy az imperializmusra nem a teljes pangás, hanem a két tendencia: a termelőerők növekedését óriási mértékben fékező pangási tendencia és a technika rohamos fejlesztésének tendenciája közötti harc jellemző.

A termelőerők növekedése egyre jobban elmarad azok mögött az óriási lehetőségek mögött, amelyekkel a modern tudomány és technika rendelkezik. A technika hatalmas fejlődése minduntalan beleüt-

közik a monopóliumok által előidézett akadályokba.

Lenin az imperializmusról szóló munkájában Owens palackgyártó gépének sorsára hivatkozik. Ezt a gépet Amerikában találták fel, de a német palackgyártó kartell megvásárolta a szabadalmat és megakadályozta alkalmazását.

Az elektrotechnikai trösztök, félve befektetett tőkéik elértéktelenedésétől, csaknem két évtizeden keresztül véka alatt tartották a világító gázzal égő lámpák termelésének szabadalmát, amelyek sokkal jobbak, mint az izzólámpák.

Angliában a szénmonopóliumok régóta ellenzik a közlekedés villamosítását, mert ez csökkentené a vasutak szénszükségletét. Amerikában azért nem villamosítják a vasutakat, mert ez a meglevő vasutakba beruházott óriási tőkék elértéktelenedésére vezetne.

A rendkívül fejlett modern technika lépten-nyomon olyan feladatokat tüz ki, amelyek meghaladják a rothadó kapitalizmus erejét. Ramsay, angol vegyész, Mengyelejev, a nagy orosz tudós eszméje alapján kidolgozott és már 1913-ban elfogadásra ajánlott egy módszert a szén földalatti gázosítására. Ez a felfedezés gyökeres technikai forradalmat ígért. Egyben azonban a szénipari vállalkozók óriási veszteségét is jelentette volna és ezért véka alatt maradt.

Ramsay felfedezésével kapcsolatban Lenin 1913-ban azt írta:

„A kapitalizmus technikája napról-napra egyre jobban *túlnő* azokon a társadalmi viszonyokon,

amelyek bérrabszolgaságra kárhoztatják a dolgozókat."*

„Bármerre tekintünk — írta Lenin — léptennyomon olyan feladatokba ütközünk, amelyeket az emberiség *azonnal* teljesen meg tud oldani. Csak a kapitalizmus áll útjában. Ez óriási vagyonokat halmozott fel és e vagyon *rabszolgáivá* tette az embereket. Megoldotta a technika legbonyolultabb kérdéseit — és a lakosság millióinak nyomora és tudatlansága kedvéért, a maroknyi milliomos ostoba fösvénykenysége miatt, gátolta a technikai újítások megvalósítását."**

A második világháború idején a tudomány a gyakorlatban megoldotta az atommag felbontásának feladatát. Az atomenergia békés célokra való felhasználása hallatlan távlatokat tár fel az emberiség előtt, a természet fölötti uralmának kiterjesztése terén. De az imperializmus csak abban van érdekelve, hogy az atomenergiát hadi célokra alkalmazza, a zsarolás és a világuralomért vívott harc fegyverévé tegye.

Lenin, amikor rothadó, élősdi kapitalizmusnak nevezte az imperializmust, az élősdiség növekedésével hozta összefüggésbe a kapitalizmus rothadását. A monopóliumok uralmának korában az élősdiség rányomja bélyegét a tőkés országok egész gazdasági életére. A leggazdagabb országokban a földmüvelés reménytelenul elmarad az ipar mögött. A falu

---

* Lenin. A technika egyik nagy győzelme. Lásd *Lenin* Művei. 4. kiad. 19 kot 42. old (oroszul).

** Lenin. Civilizált barbárság. Lásd *Lenin* Művei. 4. kiad. 19. kot. 349. old. (oroszul).

nyomorban és műveletlenségben tengődik. A modern technika vívmányai a dolgozó parasztság óriási többsége számára elérhetetlenek. Az egész kapitalista világban nő azoknak a száma, akik a burzsoáziának és tányérnyalóinak személyes szolgálatában állanak. Rendkívül megduzzad a forgalom területe: a kereskedelem és a bankügy. Hatalmas összegeket költenek reklámra (az Egyesült Államokban például évente több mint egymilliárd dollárt).

„A burzsoázia felemelkedő, haladó osztályból lezüllő, hanyatló, belsőleg halott, reakciós osztállyá válik."*

Óriási mértékben megnőtt a járadékosok, vagyis azoknak az embereknek rétege, akik teljes tétlenségben abból élnek, hogy értékpapirok jövedelmét vágják zsebre. Ezek részvények, állami kölcsönkötvények stb. tulajdonosai, akik „szelvényvágásból" élnek. A burzsoázia óriási többségének már semmi köze sincs a termeléshez. A vállalatigazgatás fizetett műszaki személyzet kezében van.

„A tőkekivitel, az imperializmus leglényegesebb gazdasági alapjainak egyike, még inkább fokozza a járadékosok rétegének a termeléstől való ezt a teljes elszakadottságát, az élősdiség bélyegét üti rá az egész országra, amely néhány óceánontúli ország és gyarmat munkájának kizsákmányolásából él" (112. old.).

Lenin a tőkekivitelt négyzetre emelt élősdiségnek nevezte. A külföldön beruházott tőkék után

* Lenin. Idegen lobogó alatt. Lásd *Lenin* Művei. 4. kiad. 21. kot. 128. old. (oroszul).

húzott haszon 1929-ben Angliában több mint hétszerese, az Egyesült Államokban pedig — ötszöröse volt a külkereskedelemből származó nyereségnek. Már pedig Anglia olyan ország, amelyben a külkereskedelem nagy szerepet játszik, de az Egyesült Államok is eléggé tekintélyes kereskedelmi tevékenységet folytat. A járadékosok jövedelmei az Egyesult Államokban 1913-ban 1,8 milliárd dollárra, 1931-ben 8,1 milliárdra, 1933-ban pedig 6,1 milliárd dollárra rúgtak. Az Egyesült Államokban 1931-ben kifizetett osztalékok és kamatok összege másfélszerese volt az ebben az országban élő 30 milliónyi farmerlakosság nyersjövedelmének.

A nemzeti jövedelemnek egyre nagyobb részét emészti fel a hatalmas mértékben növekedő militarizmus. A fegyverkezési verseny valamennyi imperialista hatalomra kiterjed és arra vezet, hogy a hódító, támadó háborúk előkészítésére fordított kiadások óriási értékeket nyelnek el. Ma a kapitalizmus fő országa — az Egyesült Államok — egyre messzebbre halad előre az egész társadalmi élet militarizálása útján. A katonai célokra fordított kiadások felfalják az Egyesült Államok költségvetésének oroszlánrészét.

Az imperialista burzsoázia a megvásárlás, megvesztegetés és becsapás legvisszataszítóbb formáit vezeti be. A monopóliumok lekenyerezik csaknem az egész államgépezetet (a bíróságot is beleértve) és sajtót. Nyílt csalással és megvesztegetéssel, az államkincstár megrablásával — garázdálkodnak a monopóliumok.

Az élősdiség egyik módszere, amely a kapitaliz-

mus monopolista szakaszára jellemző, a munkásosztály elpolgárosodott felső rétegének megvásárlása. Az imperializmus korában a világ minden fejlett kapitalista országának burzsoáziája erre az útra lépett. Az elmaradott országokból kisajtolt extraprofit, az óriási gyarmati jövedelmek, a proletariátus zömének fokozott kizsákmányolása révén az imperialista burzsoázia kiváltságos helyzetet biztosít a munkások maroknyi felső rétegének, amely a tömegekre gyakorolt befolyása révén komoly veszélyt jelent a munkásmozgalomra. Az imperializmus elemzése alapján Lenin feltárta egyes kis - munkáscsoportok opportunista elfajulásának társadalmi gyökereit és megdönthetetlen érvekkel bizonyította, hogy a munkásmozgalmon belül működő burzsoá ügynökség ellen kíméletlen harcot kell folytatni. A legnyomatékosabban hangsúlyozta, hogy „az imperializmus elleni harc, ha nincs elválaszthatatlan kapcsolatban az opportunizmus elleni harccal — csak üres és hazug frázis" (142. old.).

Tehát, azt látjuk, hogy:

„A monopóliumok, az oligarchia, az uralomra való törekvés, szabadságra való törekvés helyett, egyre nagyobbszámú kis vagy gyenge nemzet kizsákmányolása a csekélyszámú leggazdagabb vagy legerősebb nemzet által — mindez megszülte az imperializmusnak azokat a jellegzetességeit, amelyek alapján az imperializmust élősdi vagy rothadó kapitalizmusnak nevezzük" (140. old.).

Az a következtetés, hogy a kapitalizmus élősdi és rothad — logikai szükségszerűséggel adódik az

imperializmus lenini elemzéséből. Lenin az imperializmust mint élősdi, rothadó kapitalizmust „Az imperializmus és a szakadás a szocializmus táborában" c. munkájában jellemezte a legteljesebben és legsokoldalúbban:

„Hogy az imperializmus élősdi vagy rothadó kapitalizmus, az főkép abban a rothadási tendenciában nyilvánul meg, amely, a termelési eszközök magántulajdona mellett, *minden* monopóliumot jellemez. A különbség a köztársasági-demokratikus és a monarchista-reakciós imperialista burzsoázia között éppen azért mosódik el, mert mindkettő elevenen rothad (ami egyáltalán nem zárja ki a kapitalizmus csodálatosan gyors fejlődését egyes iparágakban, egyes országokban, egyes időszakokban). Másodszor: a kapitalizmus rothadása abban nyilvánul meg, hogy óriási *járadékos* réteg képződik, olyan kapitalistáké, akik «szelvényvágásból» élnek. A négy elörehaladott imperialista országban, Angliában, Észak-Amerikában, Franciaországban és Németországban az értékpapirokba fektetett tőke 100—150 *milliárd* frankot tesz, ami legalább évi 5—8 milliárd jövedelmet jelent egy országnak. Harmadszor: a tőkekivitel nem más, mint négyzetre emelt élősdiség. Negyedszer: «a finánctőke uralomra, nem pedig szabadságra törekszik». A politikai reakció az *egész* vonalon — az imperializmus sajátossága. Megvásárolhatóság, óriási méretű vesztegetések, mindenfajta panama. Ötödször: az elnyomott nemzetek kizsákmányolása, ami elválaszthatatlanul összefügg az annexiókkal, különösen pedig a gyarmatok maroknyi «nagy»-hatalom által való kizsák-

mányolása, ami a «civilizált» világot mindinkább a százmilliókra rúgó nem civilizált népek testén élősködő parazitává változtatja át. A római proletár a társadalom költségén él. A mai társadalom a modern proletár költségén él. Marx különösen hangsúlyozta Sismondi e mélyértelmű megjegyzését. Az imperializmus némileg módosítja a dolgot. Az imperialista hatalmak proletariátusának kiváltságos vékony rétege részben a civilizálatlan népek százmillióinak költségén él."*

4. AZ IMPERIALIZMUS — HALÓDÓ KAPITALIZMUS

Az imperializmus a kapitalizmus bukásának és pusztulásának kora. A polgári rend már régen eljátszotta haladó történelmi szerepét és félelmetes akadállyá lett a társadalom továbbfejlődése útjában. „A kapitalista imperializmus korszaka annak a megérett és túlérett kapitalizmusnak korszaka, amely bukása küszöbén áll, annyira megérett, hogy át kell adni helyét a szocializmusnak."**

A burzsoázia nem lép le önként a színről. Nem adja át uralmát elkeseredett harcok nélkül. Lenin kimutatta, hogy az imperializmus halódó kapitalizmus, de ez természetesen nem azt jelenti, hogy a kapitalizmus magától hal el, a proletariátus forradalma nélkül, hogy lábon rothad el. Lenin mindíg azt tanította, hogy a munkásosztály forradalma

---

* *Lenin.* Marx, Engels, marxizmus. 288. old.

** Lenin. Az opportunizmus és a II Internacionále csődje. Lásd *Lenin.* Válogatott művek. 1. köt. 901. old.

nélkül lehetetlen megdönteni a kapitalizmust. Lenin ezért ugyanakkor, amikor halódó kapitalizmusként jellemezte az imperializmust, rámutatott könyvében arra, hogy „az imperializmus a proletariátus társadalmi forradalmának előestéje".*

Az imperializmus hallatlanul kiélezi a polgári társadalom valamennyi ellentmondását. A „legszélső határokig élezi ki, amelyeken túl a forradalom kezdődik".**

A legfontosabb ezek közül az ellentmondások közül a következő három ellentmondás.

Először, a munka és a tőke között fennálló ellentmondás. Az imperializmus a kapitalista monopóliumok és bankok maroknyi vezető csoportjának korlátlan hatalmát jelenti. A fináncoligarchia soha nem látott méretű elnyomásának körülményei között elégteleneknek bizonyultak a munkásosztály korábbi harci módszerei — régi típusú szakszervezetei, parlamenti pártjai. Az imperializmus, amely a végsőkig emeli a munkásosztály elnyomorodásának fokát, fokozza a monopolista és bankcápák által való kizsákmányolását, élére állította előtte az új, forradalmi harci módszerek kérdését. „Vagy add meg magad kényre-kedvre a tőkének, tengődj a régi módon és süllyedj mind lejjebb, vagy nyúlj új fegyver után — így teszi fel a kérdést az imperializmus a proletariátus milliós tömegei előtt."***

---

* A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának története. Rövid tanfolyam. Szikra 1950. VI. fej. 3. pont. 205. old.

** Sztálin. A leninizmus alapjairól. Lásd *Sztálin.* A leninizmus kérdései. 11. old.

*** Ugyanott.

Másodszor, a különféle pénzügyi csoportok és imperialista hatalmak között fennálló ellentmondás az idegen területek, nyersanyagforrások, árupiacok, tőkebefektetési területek meghódításáért vívott harcban. Az imperialista klikkek között folyó veszett harc elkerülhetetlenül háborúra vezet. A már felosztott világ újrafelosztásáért, a maroknyi milliárdos gazdagodásának újabb forrásaiért folyó harcban az imperialista ragadozók patakokban ontják a nép vérét és hullahegyeket emelnek. Az imperialisták között folyó harc elkerülhetetlenül kölcsönös gyengülésükre, a kapitalizmus állásainak gyengülésére vezet s ezzel közelebb hozza a proletárforradalmat, amely nélkül semmiképpen sem lehet megmenteni a társadalmat a pusztulástól.

Harmadszor, a kisszámú úgynevezett „civilizált" ország és a gyarmati meg függő országok lakosságának óriási tömegei között fennálló ellentmondás. A gyarmati világban száz- meg százmillió ember sínylődik az imperialista hódítók uralma alatt. Az extraprofit utáni hajsza során az imperialisták gyárakat és üzemeket építettek a gyarmati és félgyarmati országokban, vasutakat építenek, összetörik a régi rendet és tüzzel-vassal rakják le az új, tőkés viszonyok bevonulásának útját. Az elnyomás és kizsákmányolás fokozódása arra vezet, hogy a gyarmati világban erősödik a felszabadító és forradalmi mozgalom. A gyarmatok és a függő országok forradalmi mozgalma gyengíti a kapitalizmus állásait az egész világon, aláássa gyökereit és arra vezet, hogy ezek az országok „az imperializmus tar-

talékából a proletárforradalom tartalékává"* válnak. A gyarmatok nemzeti felszabadító mozgalma pusztulással fenyegeti az imperializmust és támogatja a forradalmi proletariátust.

Az imperializmusban rejlő, s a régi, „virágzó" kapitalizmust halódó kapitalizmussá változtató fő ellentmondások sztálini jellemzése nemcsak ragyogóan összefoglalja, hanem tovább is fejleszti az imperializmus lenini elméletét. A halódó kapitalizmus, vagyis az imperializmus ellentmondásainak sztálini elemzése rendkívül nagy jelentőségű a munkásmozgalom gyakorlata és különösen a kapitalista környezetben fejlődő első szocialista ország harcának gyakorlata szempontjából.

Az uralkodó klikkek igyekeznek megállítani a társadalmi haladás menetét s e célból erőszakhoz és csaláshoz folyamodnak. Vadállati soviniszta ideológiát ültetnek el az emberekben, a nép tudatának megmételyezése érdekében felhasználják a sajtót, a rádiót és az ideológiai hatás más eszközeit, adásvétel tárgyává teszik a művészetet és a tudományt, üldözik a kultúrát és ápolják a lelki sötétség minden formáját. Hogy megszilárdítsák mindenhatóságukat, a reakciós monopolista klikkek igyekeznek megsemmisíteni a dolgozóknak azokat a demokratikus jogait, amelyeket nemzedékek kitartó harca árán vívtak ki, és maradéktalanul kezük közé akarják keríteni az államgépezetet, bármilyen is legyen annak formája.

Az imperializmusra jellemző politikai reakció,

* Sztálin. A leninizmus alapjairól. Lásd *Sztálin.* A leninizmus kérdései. 12. old.

támadószellem és kulturális barbárság a fasizmusban testesult meg a legteljesebben. A fasizmus — a monopolitőke legreakciósabb, legragadozóbb és kalandor klikkjének nyilt terrorista diktatúrája. A világfasizmus és a világagresszió fő tűzfészkeinek eltiprása után az Egyesult Allamok imperialista burzsoáziája saját kul- és belpolitikájának fasizálása, a fasiszta rendszerek és általában a világ legszélsőségesebb reakciós erőinek támogatása útján halad. A világuralomra törő amerikai imperialisták agresszszív étvágya német és japán elődeik legvakmerőbb terveit is felülmúlja.

5. A TŐKÉS FEJLŐDÉS EGYENLŐTLENSÉGÉNEK TÖRVÉNYE ÉS A SZOCIALIZMUS GYŐZELME EGY ORSZÁGBAN

A kapitalizmus monopolista szakaszának valamennyi ellentmondása egy csomóba fut össze abban a törvényben, amely szerint az imperialista korszakban a kapitalista országok politikai és gazdasági fejlődése egyenlőtlen. Ennek a Lenin által felfedezett és Sztálin elvtárs által újabb érvekkel alátámasztott és teljesen kidolgozott törvénynek döntő jelentősége van az imperializmus történelmi helyének meghatározása szempontjából. Ez az imperialista korszakban felmerülő alapvető problémák megoldásának kulcsa. Ez összegezi a szocializmusért vívott proletár osztályharc megváltozott viszonyait.

Lenin kimutatta, hogy a fejlődés egyenlőtlensége a kapitalizmus feltétlen törvénye. A magán-

tulajdon és a verseny uralma idején az ország egyes vállalatai és termelési ágai nem fejlődhetnek egyenletesen. A nagy haszonrátát biztosító termelési ágak gyors ütemben haladnak előre, a többi termelési ág viszont elmarad fejlődésében. A tőkés fejlődés útját járó országok is egyenlőtlenül fejlődnek.

De a monopóliumok uralmának korában gyökeresen megváltozik a fejlődés egyenlőtlenségének jellege. A kapitalizmus korábbi, többé-kevésbbé egyenletes fejlődése, amelynek során egyes országok hirtelen ugrások és katonai katasztrófák nélkül utólérték, majd megelőztek más országokat, — a múlté lett. A kapitalista országok fejlődésének egyenlőtlensége az imperializmus idején döntő tényezővé vált.

Az egyenlőtlen fejlődés törvénye Sztálin klasszikus, tömör és világos fogalmazásában így hangzik:

„A fejlődés egyenlőtlenségének törvénye az imperializmus időszakában azt jelenti, hogy egyes országok más országokhoz viszonyítva ugrásszerűen fejlődnek, hogy egyes országok gyors ütemben kiszorítanak más országokat a világpiacról, hogy katonai összetűzések és katonai összeomlások útján időnként újra felosztják *a már felosztott világot*, hogy elmélyülnek és kiéleződnek az imperializmus táborában végbemenő összeütközések, hogy gyengül a világkapitalizmus frontja és egyes országok proletariátusa át tudja törni ezt a frontot, hogy lehetséges a szocializmus győzelme egyes egymagukban vett országokban."*

* *Sztálin* Művei. 9. köt. 106. old. (oroszul).

A kapitalista országok fejlődésének egyenlőtlensége és ugrásszerűsége kizárja a kapitalizmus „békés" fejlődését. A világ felosztásáért és újrafelosztásáért folyó szakadatlan harc véres összetűzésekkel és imperialista háborúkkal terhes. Mert „... a világ már fel van osztva az imperialista csoportok között, «szabad», el nem foglalt területek nincsenek már a földön, s ahhoz, hogy valamelyik új piacokat és nyersanyagforrásokat szerezzen, ahhoz, hogy terjeszkedjék — erővel kell ezt a területet másoktól elvennie.

... A technika soha nem látott ütemű fejlődése és a kapitalista országok fejlődési színvonalának fokozott kiegyenlítődése lehetővé tette és megkönnyítette, hogy egyes országokat más országok ugrásszerűen megelőzzenek, hogy hatalmasabb országokat kiszorítsanak kevésbbé hatalmas, de gyorsan fejlődő országok."*

Az a törvény, amely szerint az imperializmus korában a különféle országok gazdasági és politikai fejlődése egyenlőtlen, feltárja minden olyan „elmélet" hamis voltát, amely szerint az egyes országok monopolistái között lehetséges a tartós békés szövetség. Ebből a törvényből a leghatározottabban következik az, hogy „... a befolyási övezetek régi megoszlása az egyes imperialista csoportok között mindig összeütközésbe kerül a világpiacon kialakult új erőviszonyokkal, hogy a befolyási övezetek régi megoszlása és az új erőviszonyok közötti «egyensúly» megteremtése érdekében az szükséges, hogy

* *Sztálin* Művei. 9. köt. 106—107. old. (oroszul).

imperialista háborúk útján időnként újra felosszák a világot".*

Az imperializmus ragadozói között fennálló ellentmondások növekedése és a háborúk elkerülhetetlensége arra vezet, hogy az imperialisták kölcsönösen gyengítik egymást, hogy az imperializmus világfrontjának lánca elszakad annál a láncszemnél, ahol a leggyengébb, ahol a proletariátus győzelmének feltételei a legkedvezőbbek.

Az, hogy az imperialista front lánca leggyengébb láncszeménél elszakad és hogy a szocializmus eleinte egy egymagában vett országban győz, csak azért lehetséges, mert ezt a frontot a kibékíthetetlen, példátlanul éles ellentmondások teljesen meglazították, mert ezek az ellentmondások az egész világra jellemzők és mert a kapitalista világ a maga teljességében megérett a szocializmusra.

Az imperializmus korában kapitalista világgazdasági rendszer keletkezik. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme két részre — a szocializmus rendszerére és a kapitalizmus rendszerére szakította a világot. De a fejlődés dialektikája szerint „a proletárforradalom annak eredménye, hogy a világimperializmus frontjának lánca a leggyengébb helyén elszakad, s megeshetik, hogy az az ország, amely a forradalmat elkezdte, az, amely a tőke frontját áttörte, kapitalista viszonylatban kevésbbé fejlett, mint más országok, amelyek fejlettebbek

* *Sztálin.* Ugyanott. 107. old.

ugyan, de mégis megmaradtak a kapitalizmus keretei között".*

A politikai és gazdasági fejlődés törvényéből kiindulva, Lenin azt a világtörténelmi felfedezést tette, hogy a szocializmus győzelme egyidejűleg valamennyi országban lehetetlen, de lehetséges eleinte egy, egymagában vett kapitalista országban.

Az imperializmus mélyreható tudományos tanulmányozása alapján, mint elavultat, bátran elvetette azt a régebbi nézetet, amely szerint a szocialista forradalom csak akkor győzhet, ha egyidejűleg támad valamennyi vagy a legtöbb civilizált országban, és azzal az új következtetéssel helyettesítette, hogy a szocialista forradalom igenis győzhet egy egymagában vett országban.

Lenin e zseniális felfedezése korszakot alkotott a marxista elmélet fejlődésében: annak a konkrét útnak ismeretével fegyverezte fel a proletariátust, amely nagy céljának eléréséhez — a burzsoázia hatalmának megdöntéséhez, a bérrabszolgaság megszüntetéséhez, a szocialista társadalom felépítéséhez — vezet.

Ezzel új, ragyogó fejezettel gazdagította a marxizmus, mint a társadalmi fejlődés törvényeivel, a szocialista forradalom törvényeivel, a kommunizmus győzelmével foglalkozó tudomány tanításait. Ezzel a szocialista forradalom új elméletét teremtette meg, amely nagyra növelte a forradalmi kezdeményezést és bátor, elszánt forradalmi tettekre ser-

---

* Sztálin. A leninizmus alapjairól. Lásd *Sztálin.* A leninizmus kérdései. 30. old.

kentett. Ez a szocialista forradalmi elmélet a legélénkebb visszhangra talált a világproletariátus legforradalmibb osztagában — Oroszország munkásosztályában, amely megdöntötte a földesurak és kapitalisták hatalmát és kiszakította a világ egyhatodrészét az imperializmus befolyása alól.

„Mi lett volna a párttal, forradalmunkkal, a marxizmussal, ha Lenin meghódolt volna a marxizmus betüje előtt és nem szánta volna rá magát arra, hogy annak egyik, Engels által megfogalmazott tételét új, az új történelmi helyzetnek megfelelő tétellel helyettesítse? A párt sötétben botorkált volna, a Szovjetek dezorganizálódtak volna, ma nem volna nálunk Szovjethatalom, a marxista elmélet súlyos veszteséget szenvedett volna. A proletariátus vesztett volna vele, a proletariátus ellenségei nyertek volna."*

Azt a Lenin által felfedezett igazságot, hogy a szocializmus győzelme lehetséges *egy* országban — a nagy szocialista forradalomnak, a történelem legnagyszerűbb forradalmának gyakorlati tapasztalata igazolta. Lenin zseniális, világtörténelmi jelentőségü felfedezése, amelyet Sztálin elvtárs továbbfejlesztett és részletesen kidolgozott, a szocializmus országunkban aratott gigantikus győzelmeiben öltött testet.

A szocialista forradalom Lenin és Sztálin által megalkotott új elmélete nemcsak hatalmas mértékben gazdagította a marxizmust, hanem új, hasonlít-

* A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának története. Tanulságok. 431. old.

hatatlanul konkrétabb és gyakorlatibb formában vetette fel a kapitalizmus elkerülhetetlen bukásának kérdését. Már Marx is előre látta, hogy a kapitalizmus és a kommunizmus között egy átmeneti időszaknak kell bekövetkeznie, és hangsúlyozta, hogy ennek az időszaknak állama nem lehet egyéb, mint a proletariátus forradalmi diktatúrája. Lenin ama felfedezésének fényében, amely szerint a szocializmus győzelme egyidejűleg valamennyi országban lehetetlen, de lehetséges egyes, egymagukban vett kapitalista országokban, világossá vált, hogy a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet egész történelmi korszakra terjed.

Ez a kapitalizmus bukásának és a kommunizmus győzelmének korszaka, amely telve van polgárháborúkkal és nemzetközi összeütközésekkel, olyan korszak, amelyben egyes országokban új világot építenek, a többiben pedig a burzsoázia tíz körmével próbálja megmenteni a történelem által pusztulásra ítélt bérrabszolgarendszert. Ez két rendszer: a győzedelmeskedő és előrehaladó szocializmus és a korhadó, elhaló kapitalizmus kora.

6. A KAUTSKYZMUS ÉS VALFAJAINAK LELEPLEZÉSE

Lenin, aki az imperializmust a kapitalizmus külön szakaszának tekintette, e szakasz tudományos marxista meghatározása során több oldalt szentel azoknak a szofizmáknak leleplezésére, amelyeket Kautsky, az első világháború előtti II. Internacionále szellemi vezére hangoztatott. Az imperializmussal foglalkozó munkájában Lenin óriási jelentősé-

get tulajdonított a kautskyzmus elleni harcnak. Munkájának francia és német kiadásához 1920-ban írt előszavában hangsúlyozta, hogy különös figyelmet fordít benne „a «kautskyzmusra», annak a nemzetközi szellemi áramlatnak a bírálatára, amelyet a világ minden országában a «legtekintélyesebb teoretikusok», a II. Internacionále vezérei (Ausztriában Otto Bauer és társai, Angliában Ramsay MacDonald és mások, Franciaországban Albert Thomas stb. stb.) és egész tömeg szocialista, reformista, pacifista, burzsoá-demokrata, meg pap képviselnek" (10—11. old.).

Lenin roppant éleslátással ismerte fel a „kautskyzmus"-ban rejlő veszélyt és feltárta ennek a jelenségnek mély társadalmi gyökereit. A további történelmi fejlődés során a munkásosztály legádázabb ellenségei a burzsoázia előtti csúszás-mászás kautskysta álláspontja köré tömörültek, a „szocializmusról" szóló frázisokkal leplezve ezt a csúszás-mászásukat. Ma az imperializmus kiszolgálásának ugyanez alatt a zászlaja alatt működnek az egész világ jobboldali szociáldemokratái, az olyan emberek, mint Schuman és Ramadier Franciaországban, a munkáspárti vezérek Angliában, Schumacher Németországban, Saragat Olaszországban stb.

Lenin megsemmisítő bírálattal illette az imperializmusnak Kautsky-féle meghatározását. Kautsky azt bizonygatta, hogy az imperializmus a fejlett ipari kapitalizmus terméke s az iparilag fejlett országoknak abban a törekvésében rejlik, hogy egyre nagyobb mezőgazdasági területeket csatoljanak magukhoz.

Lenin kimutatta, hogy ez a meghatározás „egyáltalán semmire se jó" (102. old.). Hangsúlyozta, hogy Kautsky, aki szeretné úgy tüntetni fel a dolgot, mintha továbbra is védené a marxizmust, valójában hátrafelé tesz egy lépést a szociálliberális Hobsonhoz képest. Lenin hangoztatta, hogy Kautsky meghatározása nemcsak teljesen helytelen, hanem egyenesen „az olyan nézetek egész rendszerének alapjául szolgál, amelyek az egész vonalon szakítanak mind a marxista elmélettel, mind a marxista gyakorlattal..." (103. old.).

Kautsky nézeteinek hibás volta már abból is világosan kitünik, hogy az ő véleménye szerint „a gazdasági monopóliumok összeférnek nem monopolista, nem erőszakos, nem hódító politikai módszerekkel" (104. old.).

Kautsky álláspontját az jellemzi, hogy a nemzetközi politikát különválasztja a gazdaságtól. Ennek szükségszerű következménye az átpártolás a burzsoázia oldalára.

„Az eredmény az, hogy Kautsky elkeni és letompítja a kapitalizmus legújabb fokának leglényegesebb ellentmondásait, ahelyett, hogy teljes mélységukben feltárná azokat; vagyis az eredmény: burzsoá reformizmus marxizmus helyett" (104. old.).

Lenin megsemmisítő bírálatnak vetette alá az ultraimperializmus Kautsky által kiagyalt elméletét. Kautsky lehetségesnek tartotta, hogy a kapitalizmus fejlődésében új szakasz áll be: az ultraimperializmus, vagyis csúcsimperializmus szakasza, amelyet, szerinte, az jellemez, hogy az imperialista államok harcát az egész világ imperializmusának egyesulése

váltja fel s a kapitalista társadalomban megszűnnek a háborúk. Lenin kimutatta, hogy ez a halvaszületett tétel egyesegyedül reakciós célokat szolgál: el akarja vonni a figyelmet a modern kapitalizmus mély ellentmondásairól. Azt írta:

„Kautskynak az ultraimperializmusról való felettébb tartalmatlan fecsegése egyebek között lovat ad az alá a gyökerében hibás gondolat alá, amely az imperializmus magasztalóinak malmára hajtja a vizet, s amely szerint a finánctőke uralma állítólag *csökkenti* a világgazdaságon belül fennálló egyenlőtlenségeket és ellentmondásokat, holott a valóságban *fokozza* azokat" (106. old.).

Lenin számos statisztikai adatot közöl, amelyek alapján világos képet alkothatunk magunknak a világgazdaságon belül a XIX. és XX. század fordulóján észlelt kölcsönös viszonyokról, majd így folytatja:

„Vessük össze ezzel a valósággal — a gazdasági és politikai viszonyok óriási különféleségével, az egyes országok fejlődésének gyorsasága tekintetében tapasztalható óriási egyenlőtlenséggel stb., az imperialista államok között folyó eszeveszett harccal — Kautskynak a «békés» ultraimperializmusról szóló ostoba dajkameséjét. Nem a megfélemlített nyárspolgár reakciós kísérlete-e ez arra, hogy elbújjon a fenyegető valóság elől?" (108. old.)

Lenin kimutatja, hogy a finánctőke és a trösztök nem enyhítik, hanem fokozzák a világgazdaság különféle részeinek fejlődési gyorsaságában mutatkozó különbségeket. Ebből viszont az egyes országok között fennálló erőviszonyok gyors változásának szük-

ségessége következik. Lenin a vasutak példáján bizonyítja, hogy a kapitalizmus az egyes országokban különböző gyorsasággal fejlödik. A vasuti statisztika adatai azt mutatják, hogy az első világháború előtt a vasutak 80%-a öt nagyhatalom: az Egyesült Államok, a Brit Birodalom, Oroszország, Németország és Franciaország területén összpontosult. Lenin megjegyzi, hogy e vasutak tulajdonának koncentrációja még nagyobb, mert Anglia és Franciaország monopolistái például az amerikai, orosz és más vasutak értékpapírjainak óriási tömegével is rendelkeznek.

Az egyes országok fejlödésének egyenlötlensége teljesen szemléltetöen mutatkozik meg, ha a vasuti hálózat növekedésére vonatkozó adatokkal szembeállítjuk a kohászat fejlödését jellemző adatokat, amely termelési ág, mint tudjuk, a vasútépítés fö anyagait adja. Lenin számokat idéz, amelyek azt mutatják, hogy Németország 1892-ben még jóval kevesebb nyersvasat termelt, mint Anglia, húsz évvel utóbb viszont Németország vaskohászata csaknem kétszer annyit termelt, mint Angliáé. Ezekkel a számokkal kapcsolatban Lenin azt írja:

„Felmerül a kérdés, hogy a *kapitalizmus talaján* a háborún kívül milyen más eszköz lehetséges, egyfelöl a termelöerök fejlödése és a tökefelhalmozódás, másfelöl pedig a gyarmatok és a finánctöke «befolyási övezeteinek» felosztása közti aránytalanság megszüntetésére?“ (111. old.)

Az első világháború éveiben Kautsky elmélete volt az alapja a szociálimperialisták áruló politikájának, akik a rablóháborúban a burzsoáziát támo-

gatták. A kautskyzmus válfajai voltak Trockijnak és Buharinnak, a munkásosztály ádáz ellenségeinek áruló, marxizmusellenes „elméletei", amelyeket Lenin és Sztálin több munkában leplezett le. A második világháború befejezése után és a mai napig a tudomány kautskysta meghamisítása azoknak a jobboldali szociáldemokratáknak áruló gyakorlatához szolgált alapul, akik félrevezetik a munkásosztályt és imperialista gazdáik legpiszkosabb megbízatásait is teljesítik.

A kapitalizmus élősdiségével és rothadásával foglalkozó következő fejezetben Lenin folytatja a szociálimperialisták nézeteinek leleplezését. Többek között kitér itt az Európai Egyesült Államok jelszavára, amelyet a reakció és az imperializmus ma is felvonultat a demokrácia és a szocializmus ellen irányuló harcában. Elegendő, ha megemlítjük, hogy e jelszó alatt Churchill háborús uszító egyesül az angol, francia, belga és más jobboldali szociáldemokratákkal, akik mindannyian az amerikai imperializmus európai terjeszkedését támogatják.

ELMÉLET, AMELYET AZ ÉLET IGAZOLT

Sztálin elvtárs munkáiban zseniálisan megvilágította és kifejtette Lenin imperializmuselméletét. Ezekben a munkáiban tárta fel Lenin nagy tudományos felfedezéseinek világtörténelmi jelentőségét és itt fejlesztette tovább ezeket a felfedezéseket. Itt tárta fel, milyen óriási jelentősége volt Leninnek, a legnagyobb teoretikusnak, aki gazdagította és előbbrevitte a marxizmus tanítását. Sztálin elvtárs „A le-

ninizmus alapjairól" szóló elméleti munkájában, amelyben mesterien fejti ki és megdönthetetlen elméleti érvekkel támasztja alá a leninizmust, valamint számos más művében — összegezte mindazt, amivel Lenin a marxizmust kibővítette.

Sztálin elvtárs feltárta a lenini imperializmus-elméletnek és a belőle adódó következtetésnek világtörténelmi jelentőségét, amely szerint a szocializmus győzelme lehetséges *egy* országban. Kimutatta, hogy ez a következtetés szétzúzta a szocializmus megvalósításának útjairól vallott régi, elavult nézeteket és a szocialista forradalom olyan új elméletével helyettesítette ezeket, amely megfelel a megváltozott történelmi korszaknak.

Lenin ügyének nagy folytatója, Sztálin elvtárs, nemcsak megvédelmezte a lenini tanítást a számtalan ellenséges támadással szemben, hanem a világfejlődés újabb tapasztalatai alapján tovább is fejlesztette azt. Lenin halála után a szocializmus ádáz ellenségei — a trockisták, zinovjevisták, valamint más leninellenes csoportok és csoportocskák — nyílt támadást indítottak az imperializmus lenini elmélete ellen, ennek az elméletnek az ellen a következtetése ellen, hogy lehetséges a szocializmus győzelme *egy* országban. Sztálin elvtárs az ellenforradalmár trockisták és zinovjevisták ellen folytatott harcban megvédelmezte és részletesen kidolgozta azt a Lenin által felfedezett törvényt, hogy az imperializmus korszakában a kapitalizmus gazdasági és politikai fejlődése egyenlőtlen és az ebből következő másik törvényt, hogy a leggyengébb láncszemnél át lehet szakítani az imperialista front láncát, továbbfejlesz-

tette azt a lenini elméletet, hogy lehetséges és szükségszerű a szocialista forradalom győzelme, a szocializmus győzelme eleinte egyes országokban.

Sztálin elvtárs munkái a legutóbbi harminc év, különösen pedig a Lenin halálától eltelt időszak történelmi fejlődéséből levont tapasztalatok tudományos általánosításával gazdagították a monopolkapitalizmus lenini elméletét. Sztálin elvtárs alapos tudományos tanulmányozás tárgyává tette a kapitalizmus általános válságának korszakát és a két rendszernek: egyrészt a halódó kapitalizmusnak, másrészt pedig a Szovjetunió virágzó szocializmusának harcát.

Sztálin elvtárs felfedte azokat a sajátosságokat és tendenciákat, amelyeket a kapitalizmus általános válsága időszakában felmutat. A kapitalizmus általános válságának Sztálin által végrehajtott elemzése a világgazdaság kapitalista rendszerében végbemenő folyamatok pontos tudományos megértésével vértezte fel a szovjet népet.

Sztálin elvtárs a marxista tudomány alapján elemezte a fasizmust, mint az imperialista reakciónak és romboló erőinek legszörnyűbb szüleményét. A fasizmus a polgári demokratikus szabadságjogok utolsó maradványainak megszüntetését jelenti — olyan kormányzat, amely az országban terrorra és maradiságra támaszkodik, külpolitikájában pedig agresszív, háborús kalandorpolitikát folytat.

A fasizmus a két világháború közötti időszakban, ez országok történelmi fejlődésének sajátosságainál fogva, győzött Németországban, Olaszországban és még néhány más európai országban,

valamint Japánban. A nemzetközi reakció tábora ugyanakkor minden erejével táplálta és támogatta a fasizmust mint rohamcsapatot a Szovjetunió elleni, a világ néptömegeinek haladó törekvései elleni harcban. Sztálin elvtárs kimutatta, hogy a fasizmus pártfogolása a nyugati hatalmak részéről, „... a benemavatkozás politikája, az agresszió elősegítését, a háború szabadjára engedését — következésképpen világháborúvá változtatását jelenti".*

A hitlerista területrablók ellen viselt Nagy Honvédő Háború idején Sztálin elvtárs az ellenség egész mivoltának, erős és gyenge oldalainak pontos ismeretével fegyverezte fel a szovjet népet. Feltárta a hitlerista imperializmus sajátosságait és kimutatta, hogy a hitleristák a legragadozóbb imperialisták a világ valamennyi imperialistája között. Tudományos marxista szempontból elemezte a második világháború keletkezését és jellegét. Kimutatta, hogy ez a háború nem volt véletlen, hanem annak a fejlődésnek elkerülhetetlen következménye volt, amelyen a világ gazdasági és politikai erői a modern monopolkapitalizmus talaján átmentek, hogy a háború a kapitalista világgazdasági rendszer második válságának következményeként robbant ki, mint annakidején első válságának következményeként az első világháború.

Ugyanakkor a második világháború, jellegét tekintve, korántsem volt az első világháború pontos mása. Mindjárt az elején antifasiszta, felszaba-

* *Sztálin.* A leninizmus kérdései. 673. old.

dító jelleget öltött, egyik fő feladata a fasizmus által megsemmisített demokratikus szabadságjogok visszaállítása volt.

A háborúutáni időszakban Sztálin elvtárs leleplezte a háborús gyujtogatóknak az angol-amerikai imperializmus világuralmának őrült eszméje érdekében folytatott üzelmeit és bebizonyította, hogy ezek a tervek kudarcra vannak kárhoztatva. A békét az „egyszerű emberek" milliói őrzik az egész világon. Mert „... a nemzetek a szörnyű háború öt esztendeje alatt országuk szabadságáért és függetlenségéért ontották vérüket, nem pedig azért, hogy a hitlerek uralmát a churchillek uralmával cseréljék fel."

A Szovjetunió döntő szerepet játszott a világagresszió fő tüzfészkeinek eltiprásában. A második világháború legfőbb eredménye a kapitalizmus további gyengülése és a szocializmus erőinek növekedése, a polgári rend ellentmondásainak további elmélyülése és a kapitalizmus általános válságának további kiéleződése volt.

Azok az évtizedek, amelyek Lenin „Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka" c. munkájának megalkotása óta elteltek, bővelkedtek rendkívül nagy világtörténelmi eseményekben. Ennek az időszaknak folyamán zajlott le az első világháború, Oroszország Nagy Októberi Szocialista Forradalma, a szocialista építés világtörténelmi jelentőségű győzelme a Szovjetunióban, végül, a második világháború és a Szovjetunió nagy győzelme. A kapitalista rendszerből számos európai és ázsiai ország

szakadt ki, amelyek megteremtették a népi demokratikus rendszert — a proletárdiktatúra egyik formáját.

A népi demokratikus országok kiszakadása a kapitalizmus rendszeréből a szocialista forradalom lenini-sztálini elméletének újabb diadala, az imperialista front láncának, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után, második átszakítása volt. A Szovjet Hadseregnek a fasiszta Németországon aratott győzelme nyomán számos európai ország felszabadult az imperializmus igája alól. Újabb megsemmisítő csapás a nemzetközi imperializmus rendszerére, a világtörténelem óriási eseménye — a Kínai Népköztársaság megalakulása.

A kínai demokrácia győzelmével a nagy Szovjetunió által vezetett szocialista tábor országai 800 millió lakost számlálnak. A kapitalista és a gyarmati országokban az emberek százmilliói lelkesen támogatják és védelmezik a béke ügyét, harcolnak a háborús gyujtogatók ellen. A béke tábora olyan erő, amely meg tudja fékezni az agresszorokat. Ha azonban az imperialisták mégis kirobbantanák az új világháborút, ez a háború már nemcsak egyes imperialista hatalmak, hanem az egész kapitalista rendszer sírja lesz.

A világtörténelmi eseményekben oly gazdag korszak viszonyai között a monopolkapitalizmus lenini-sztálini elmélete teljesen kiállta a próbát. Az élet újra meg újra alátámasztja igazát.

Korunkban, amikor minden út a kommunizmushoz vezet, a lenini-sztálini imperializmuselmélet

az imperializmus ellen, az imperializmus megdöntéséért, a népeknek az imperialista reakció igája alól való felszabadításáért folyó sikeres harc útjainak pontos, tudományos ismeretével fegyverzi fel a szovjet népet, az egész világ munkásosztályát, az egész haladó emberiséget.

TARTALOM

Marx „Tőkéjének" zseniális folytatása 5

Az imperializmus fő gazdasági ismertetőjelei

1. A termelés koncentrációja és a monopóliumok uralma 25
2. Finánctőke és finánccoligarchia 41
3. A tőkekivitel 55
4. A világ gazdasági felosztása a tőkések monopolista szovetségei kozott 67
5. A világ teruleti felosztása a nagyhatalmak között és a világ újrafelosztásáért folyó harc 72

Az imperializmus történelmi helye

1. Az imperializmus — a kapitalizmus kulon történelmi szakasza 83
2. Az imperializmus — monopolkapitalizmus.. 86
3. Az imperializmus — élősdi vagy rothadó kapitalizmus 92
4. Az imperializmus — halódó kapitalizmus 100
5. A tőkés fejlődés egyenlőtlenségének torvénye és a szocializmus győzelme egy országban 104
6. A kautskyzmus és válfajainak leleplezése 110

Elmélet, amelyet az élet igazolt 115

2956. Franklin-nyomda N. V. Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.
Felelős: Janka Gyula igazgató.

3.50 Ft

A MARXISTA ISMERETEK KISKÖNYVTÁRA

sorozatban megjelent tanulmányok

A MARXIZMUS-LENINIZMUS KLASSZIKUSAIRÓL

Azizjan, A. K.: Sztálin elvtars «Marxizmus és nemzeti kerdes» c. munkájaról (103. sz.) 2.50 Ft
Azizjan, A. K.: Sztálin elvtárs «Nemzeti kérdés és leninizmus» c. művéről (114. sz.) 2.— «
Bolgov, A.: Sztalin elvtárs «A Szovjetunio agrarpolitikájának kérdéseihez» c. munkájáról (66. sz.) 2.— «
Csernyavszkij, J. A.: A Párt felépítésének lenini terve (107. sz.) 3.50 «
Csesznokov, D. I.: Lenin és Sztalin a proletárdiktatura államformajarol (105. sz.) 1.50 «
Grigorjenko, A. G.: Lenin «Mi a teendő?» c. konyvéről (15. sz.) 2.— «
Konsztantyinov, F. V.: Mivel gazdagitotta Lenin és Sztálin a történelmi materializmust? (99. sz.) 2.— «
Koszulnyikov, A. P.: Lenin «A szocialdemokracia két taktikaja a demokratikus forradalomban» c. konyvéről (11. sz.) 2.— «
Koszulnyikov, A. P.: Sztálin elvtars muveinek első kotete (61. sz.) 1.50 «
Koszulnyikov, A. P.: I. V. Sztálin muveinek harmadik kotete (102. sz.) 1.— «
Kruzskov—Mityin: Sztálin elvtárs «Anarchizmus vagy szocializmus?» c. művéről (56. sz.) 2.50 «
Leontyev, L. A.: V. I. Lenin „Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka" c. muvérol (127. sz.) 3.50 «
Ljubimov, Sz. P.: Lenin «Az ifjusagi szovetségek feladatai» c. beszédéről (69. sz.) 1.50 «
Pankrátova, A. M.: A sztálini «Párttörténet» és a szovjet történelemtudomány (75. sz.) 1.— «
Petrov, Sz. M.: Lenin «Kik azok a „népbarátok" és hogyan hadakoznak a szocialdemokraták ellen?» c. munkájáról (95. sz.) 2.— «
Pozner—Makárov—Makszimov: Lenin «Materializmus és empiriokriticizmus» c. konyvéről (53. sz.) 4.— «
Szoldatyenko, J. I.: Sztálin elvtársnak a XVIII. partkongresszuson tartott beszámolójáról (72. sz.) 2.— «
Sztjepánov, M. P.: Lenin «Egy lépés előre, két lépés hátra» c. konyvéről (2. sz.) 1.80 «
Tisesenko, D.: A sztálini «Párttörténet» — a marxizmus-leninizmus alapismereteinek tárháza (81. sz.) 2.— «
Trájnyin, I. P.: Sztálin elvtárs «A Szovjetunió alkotmánytervezetéről» c. beszéde (79. sz.) 2.— «
Volin, B. M.: Sztalin elvtars «Az Oktoberi Forradalom és az orosz kommunistak taktikája» c. muvéről (68. sz.) 1.50 «
Vugodszkij, Sz. L.: Lenin «A kapitalizmus fejlődése Oroszországban» c. konyvéről (97. sz.) 2.— «

SZIKRA